

vi människor

nr 5/6 1981 årg 33 kr 15

TEKNIK
KVINNOR OCH ARBETE
med nålsögat som kikarsikte

innehåll

Med nålsögat som kikarsikte

Inledning av Louise Waldén
sid 4

"Det viktiga är handlaget och känslan"

Intervju med Dagmar, sömnadslärarinna och f d hemsömerska
sid 10

Linnesång och utdrag ur "Springkällan" av Kerstin Ekman
sid 16

"Snart är människan överflödig"

Intervju med Greta, f d sömerska på Linnefabriken i Linköping
sid 18

SYMASKINEN/ HISTORIA

sid 24

Vi mänskors publiceringsrätt av text- och bildmaterial gäller enbart för publicering i nummer 5-6/81 av tidskriften till en upplaga på 8 000 ex. Upphovsrätten förbehålls upphovsmännen.

© text: Louise Waldén/Anna

REPLIKER/
KONSTRUKTÖRER/
PRODUCENTER
sid 26

REPLIKER/BRUKARE/
KONSUMENTER
sid 28

En s(ö)mmande historia

Anna Vallgård skriver om symaskinsförsäljning och konkurrens
sid 30

"Det kommer smygvägen"

Intervju med Eva, fabriksömerska på Fix trikåfabrik i Söderköping
sid 34

"Det går så snabbt och lätt"

Intervju med Inga-Britt, sömerska på Husqvarnas sömnadsavdelning
sid 41

"Jernspöke och herrlig uppfinning"

sid 46

Låt inte pojarna leka ostörda

sid 48

Vallgård
© bildidé och layout: Gunilla Eldh/Marie Nilsson
© foto: Marie Nilsson (där inte annan fotograf anges)
För all övrig publicering fordras förnyat tillstånd av upphovsmännen.

Det här numret av Vi människor bygger på en studie kring symaskinen och mäns och kvinnors förhållande till teknik, gjord inom forskningsprojektet "Kvinnokultur – manskultur – teknikkultur". Projektet är knutet till Tema – Teknik och social förändring vid Linköpings Universitet och finansierat av Riksbankens Jubileumsfond. Projekt- och handledare är professor Lars Ingelstam. Louise Waldén arbetar heltid på projektet.

Projektets syfte är att "söka ett tvärspråk" som gör kvinnors sätt att tänka och reagera mer begripligt för män, mäns värld och värderingar mindre skrämmande och främmande för kvinnor. Förutom symaskinsstudien planeras två andra delstudier, en kring kvinnliga teknologer och en kring män som arbetar med olika typer av teknik.

Det material som presenteras i Vi människor bygger på intervjuer och iakttagelser gjorda under symaskinsstudien. Forskningsarbetet kommer också att redovisas på annat sätt.

Intervjuerna har huvudsakligen gjorts av Anna Wallgård, som under våren 1981 arbetade i projektet. De har redigerats av Louise Waldén. Anna Wallgård står också för artikeln om NO och symaskinshandeln. Louise Waldén har redigerat och skrivit det övriga materialet.

Vi människor utges av Svenska Kvinnors Vänsterförbund

**Nummer 5-6/81
Årgång 33**

Besöksadress:

Adolf Fredriks
Kyrkogata 12
tel. 08/20 37 56

Postadress:

**Box 3120
103 62 Stockholm**

Redaktion och distribution:

Gunnilla Eldh
Marie Nilsson
Tjia Torpe

Ansvarig utgivare:

Valborg Svensson

Prenumerationspris:

60:-/år

Postgiro:

90 24-1

Vi människor utkommer
med 6 nummer per år.

Redaktionskommitté:

Harriet Clayhills
Margareta Hjelm
Ingela Josefsson
Hanna Olsson
Ulla Torpe

Gästredaktör:

Louise Waldén

Intervjuporträtt:

Gudrun Björk

Tryck:

Tryckeri AB Federativ,
Stockholm, 1981

Vi glömde
att i förra numret tala om vem
som översatt Chiqui Peraltas
artikel. Det gjorde Marie-
Louise Latorre.
Bilaga medföljer

*ABC för flickor det är
kärlek, nål och tråd.
Fäster jag så fäster jag dig
jag fäster dig vid mig,
sa fästemon och fick sin lön,
en evig dröm i kedjesöm.*

*I min ABC-bok på sidan sex
har jag hittat ett knep,
hur man kan få fast en man
nål och tråd är starka rep.*

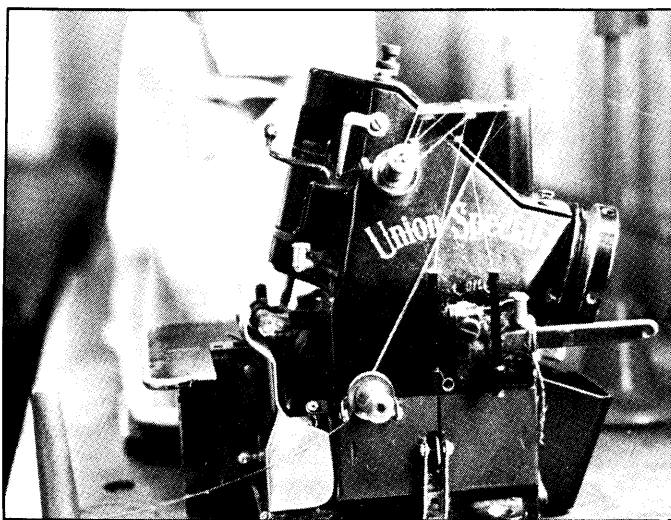
*ABC för flickor det är
kärlek, nål och tråd.
Fäster jag så fäster jag dig
Jag fäster dig vid mig.*

populär 50-talsschlager

foto Borås museum

*Bilder från Fritz Sjöbloms Tri-
kåfabrik som byggdes 1926.
Personalen på Borås museum
som började dokumentera fab-
riken 1980, beskriver den som
"ett fruset historiskt ögon-
blick". "Maskinerna stod färdig-
trädda med garn och lagret
var välfyllt."*

*Symaskinen "Union Special"
från 1950-talets början var den
modernaste.*

MED NÅLSÖGAT

Kvinnor, arbete, teknik . . .
Det är ett mycket stort ämne.
Symaskinens nålsöga . . .

Det är ett mycket litet mått.
Kan man få syn på något så stort genom något så litet?

Ämnet "Kvinnor-teknik-arbete" innehåller många faktorer. Den historiska bakgrunden. De sociala strukturerna. Klasskillnader. Generationsskillnader. Avlönat och oavlönat arbete. Den tekniska utvecklingen. Arbetslivets förändring. Hemarbetets villkor. Den nya tekniken. Skillnader mellan män och kvinnor . . .

För många kan kunskapen om de stora sammanhangen och perspektiven frigöra förståelse och handlingskraft. För mig kan det ofta leda till förvirring och handlingsförlamning. Det räcker inte med att jag *vet*, jag måste också *förstå*, inifrån mig själv, min känsla, mitt jag.

Först i kopplingen mellan det abstrakta vetandet och den konkreta erfarenheten, mellan den intellektuella kunskapen och den känslomässiga insikten föds den verkliga förståelsen.

Kvinnor teknik arbete
översatt till

SOM KIKARSIKTE

*jag sömnad symaskin
sen tillbaka igen
kvinnor arbete teknik*

Jag vet inte vad jag skulle få syn på om jag såg på män-arbete-teknik genom gevärets kikarsikte. Men jag tror att det skulle vara mig så skrämmande och främmande att jag blundade. Genom symaskinens nålsöga tycker jag mig se samma mekanismer, samma mönster, samma strukturer, men jag *vågar se*. För jag närmar mig det skrämmande och främmande från det ofarliga och välbekanta.

Att sedan mikroperspektivet blev just symaskinens nålsöga har sin speciella historia.

Själv är jag inte överdrivet sömnadsintresserad. När jag var liten trampade jag mammas symaskin, som hon ärvt efter farmor och som jag trodde var gjord i Paris år 1900 för det stod ingraverat i guld i den svarta bottenplattan: "Guldmedalj i Paris år 1900". Medaljerna var också avbildade och ingraverade.

Min första egna symaskin, en grön elektrisk Hugin med bara raksöm men med friarm, köpte jag som tonåring för de pengar jag tjänat på att sommarjobba som sjukvårdsbiträde. Det var i

mitten på 50-talet och fortfarande litet märkvärdigt med elektriskt. I sylsöjden hade vi mest haft trampsymaskiner.

Jag minns att jag tyckte min Hugin gick litet väl fort i början när jag sydde på den.

Min Hugin har jag fortfarande kvar. Men när jag fick barn behövde jag zigzag för alla småbarnskläder i trikå, plysch, stretchfrotté. Jag köpte den minsta och lättaste symaskin jag kunde hitta, en liten kompakt Elna, med många olika sorters sömmar som jag dittills inte vetat fanns. Första gången jag sydde på den upptäckte jag att den saknade friarm, vilket gjorde det näst intill omöjligt att t ex lappa byxknän. Jag bytte till en enklare modell av samma sort, med friarm men bara raksöm och zigzag. Det är den inte särskilt märkvärdiga historien om mig och mina symaskiner.

Fast inte riktigt. I somras, när jag studerat symaskinen och syendet några månader, köpte jag på en auktion en liten vevsymaskin. Som visserligen inte fått medalj i Paris år 1900 men istället hade pärlemorblommor inlagda i den svarta bottenplattan. För första gången såg jag symaskinen som *maskin*. Det var märkligt att dess grundprinciper i så hög grad liknade dagens avancerade maskiner att jag utan svårighet kunde trä den och använda den (sedan jag smörjt den). Samtidigt var mekaniken (som man såg när man lyfte på bottenplattan) så enkel att jag i stort sett förstod hur det *fungerade*.

Det är alltså inte på grund av sömnadsintresse eller på grund av någon särskild kärlek till de 4–5 symaskinerna i mitt liv som jag använder symaskinens nålsöga som sikte. Symaskinen har varit så självklar för mig att jag inte funderat över den, lika litet som över syendet som arbete. Det är något som funnits, helt enkelt, både symaskinen och syendet.

Men den självklarheten rymmer en poäng. Symaskinen är inte TEKNIK för mig, knappt ens en Teknisk Apparat. Den är något hemvant,

oförargligt, ofarligt. Jag begriper arbetsprocessen – sömnaden – och därigenom kan jag bedöma (någorlunda) för- och nackdelar, behövigheter/obehövigheter med olika finesser. Den blockerande av tanke och känsla som ordet TEKNIK kan utlösa hos mig omfattar inte symaskinen.

Men något specialintresse för symaskiner handlade det inte om. Det var bara så att jag för ett par år sedan råkade få syn på en reklambroschyr för datasymaskinen. Jag både skrämdes och fascinerades av *idén* att göra en så avancerad teknisk apparat för alltmer krympande hushåll med allt mindre tid för sömnad. Jag såg super-teknologins intåg i hemmen som en skräckvision. Jag såg hur en speciell kvinnokunskap urholkades och försvann in i datorns minne, hur högteknologins honnörsord "hinna ännu mer ännu snabbare" trängde ut hemarbetets tidsbegrepp "göra vad som behövs när det behövs". Skulle kvinnorna köpa datasymaskinen (automatiskt förutsatte jag att det var kvinnor som var tänkbara konsumenter)? Eller skulle de instinktivt bjuda motstånd, vägra acceptera denna utlöpare av en teknologi som många kvinnor uppfattar som omänsklig och livsfientlig? Låg det någon sanning i att kvinnor var mer kritiska än män mot en ohämmad teknisk utveckling, något som t ex kärnkraftsomröstningen tyder på? Eller skulle kvinnor likaväl som män fascineras av den nya teknikens enkelhet och möjligheter när den förmedlades till dem i en så välbekant apparat som en symaskin?

När jag för drygt ett år sedan fick möjlighet att arbeta med ett forskningsprojekt om "Kvinnokultur-manskultur-teknikkultur" framstod datasymaskinen som en punkt där de olika kulturerna möttes och bröts mot varandra. Datasymaskinen var en avancerad teknisk apparat. Den konstruerades och producerades av män för kvinnor som var konsumenter och brukare. Män som (oftast) inte kunde sy uppfann de tekniska lösningarna som gjorde det lättare för de syende

Litteratur och källor

Berner, B: Teknikens värld. Teknisk förändring och ingenjörsarbete i svensk industri. Arkiv avhandlingsserie. Lund 1981

Berner, B: Kvinnor inom teknik och naturvetenskap, Sociologiska Institutionen. Lund 1975

Cronberg, T/Sangregorio, I: Du sköna nya vardag. Om datateknik och boende. Prisma Sthlm 1981

Dynamos and Virgins revisited: Women and technological change in history. Ed M. Trescott. Metuhcen 1979.

Grenander-Nyberg, G: Sömnadsindustrin. En översikt av dess uppkomst och utveckling i Sverige. Daedalus 1946

Göransson, E: Husqvarna Vapenfabrik 1689–1939. Sthlm 1939

Sjöqvist, K: Symaskinen historiskt och so-

kvinnorna som å sin sida (oftast) inte begrep tekniken.

Men att studera datasymmaskinen isolerat visade sig vara konstruerat. Spåren ledde bakåt i tiden och utåt i tillvaron. Här finns inte utrymme att följa dem alla, inte ens att i detalj följa några. Det blir sammanfattningar och antydningar av några huvudspår, som jag hoppas kan fungera som vägvisare in i materialet.

Symaskinen som teknikhistoria

Teknik är bl a repeterbar kunskap. Den kan överföras från människa till människa, som när hantverkaren lär ut sin yrkesteknik till lärlingen och gesällen. Den kan också överföras från människa till maskin, när man funnit "de tekniska lösningarna". Men i bägge fallen är det den "mänskliga faktorn" som är den dynamiska, förändrande – och opålitliga. Maskinen upprepar vad människan tänkt ut – tills människan förändrar maskinen.

Teknik kan också vara ersättning för och förstärkning av levande kraft/energi. "Hästkrafter" som mått på en motors styrka är en påminnelse om den levande kraft motorn en gång ersatte.

Symaskinen var den tekniska lösningen för att överföra kunskapen om sömnad till en maskin. De första experimenten misslyckades, eftersom man försökte efterlikna handsömnadens en nål – en tråd. När man väl funnit den tekniska lösningen med två trådar (en över- och en undertråd) som tillsammans bildade stygn var huvudproblemet löst. Än idag är spolen och skytteln kärnan i symaskinens teknik – den har bara genomgått relativt små förändringar. Det är också det mest tidskrävande och därmed dyraste momentet i produktionen och man har ännu inte funnit ett radikalt sätt att förenkla och förbilliga

den delen.

Den kraft som drev symaskinen var länge levande: människans händer och fötter vid veven eller trampan. Under 100 år förblev symaskinerna i sin grundkonstruktion relativt oförändrade. Den utveckling som skedde var främst av nya funktioner, sömmar, finesser. (I reklambroschyrer från seklets början finns ett utbud som inte står vår tids mönstersömmar efter, vare sig i mängd eller märkvärdighet.)

På 1920-talet kom nästa tekniska revolution: den elektriska symaskinen som ersatte människans levande kraft med en motor. Det dröjde innan den slog igenom i hemmen – i Sverige inte förrän på 50-talet. Den elektriska symaskinen utvecklades också, som sin föregångare, med olika sorters nytto- och mönstersömmar. Under 60-talet kom den automatiska symaskinen, som såldes på mängden olika, lätt inställbara sömmar.

I slutet av 70-talet kommer nästa genomgripande tekniska förändring: datasymmaskinen. Visserligen ännu ingen "riktig" computermaskin – enligt teknikerna – utan fortfarande en mekanisk maskin där vissa element bytts ut mot elektroniska. Men "nästa generation" ska vara en riktig datasymmaskin, konstruerad med den elektroniska tekniken som utgångspunkt. (Bortsett från att nålen–spolen–skytteln är ett mekaniskt moment som man tror att man "inom överskådlig tid" måste behålla.)

Starkt förkortat och förenklat kan man sammanfatta symaskinens tekniska utveckling så här:

det *första* steget är när man överför handens arbete till maskinen

det *andra* när man ersätter den levande kraften med en elektrisk motor

det *tredje* när man överför yrkeskunskapen (om t ex olika sömmar, förhållande stygnlängd–stygnbredd) till datorns minne.

cialt. LT. Stockholm 1972

Stenwall, Å: Den frivilligt ödmjuka kvinnan. En bok om Fredrika Runebergs verklighet och diktning. Natur och Kultur. Borås 1979

Wieselgren, G: Sömmerskeföreningen Sthlm 1970

Wolter, C: Symaskinen, dess nytta och betydelse för familjen och samhället. Sthlm 1866

Kjellander, R G:son: J G Wikström och den

första symaskinstillverkningen. Daedalus 1956

Kvinnovetenskaplig tidskrift 1–2/1981: Tema: Kvinnoarbete och teknologisk utveckling. Lund 1981

Liljeström, R/Dahlström, E: Arbetarkvinnor. Tiden. Jönköping 1981

Merchant, C: The Death of Nature. Women, Ecology and the Scientific Revolution. Harper & Row; New York 1980

Samtidigt som tekniken förenklar arbetet blir arbetsprocessen sårbarare. En elektrisk maskin är oanvändbar om strömmen bryts.

Kretskortet i en datasymaskin är det få som kan reparera. Ju mer komplicerad tekniken blir, desto färre behärskar den.

Symaskinen i kvinnornas historia

Det mesta av den moderna (och halvmoderna) tekniken har ursprungligen utvecklats för arbetslivet eller för militära ändamål. I "spinn off"-effekter når den människan och hushållet i privatlivet. Så också med symaskinen. Den utvecklades för yrkessömnad och det var hantverkare som köpte de första maskinerna: skräddare, skomakare, sadelmakare m fl.

Men om yrkessömnaden på grund av skräförrordningen var en manlig sysselsättning var sömnaden i hemmet kvinnornas sak – och den tog tid. Kvinnorna tog snabbt till sig den nya tekniska uppfinningen som underlättade ett tidskrävande men också skapande arbete. Inte undra på när den "med lätthet (arbetar) lika mycket som

tolv personer", som Singer 1864 skrev i sin äldsta kända annons i Sverige.

Symaskinens funktion i kvinnornas liv var flerfaldig:

1. I *hemmet* inte bara underlättade den arbetet utan var också ett osynligt sätt att höja familjens standard. En undersökning så sent som på 1940-talet visar att i familjer med samma inkomst levde den familj, där husmor var sykkunnig, på en högre levnadsnivå. Samtidigt var sömnaden ett av de få skapande produktiva arbeten i hemmet som gav synliga, bestående resultat. Flera undersökningar visar att det var det arbete husmor helst ville ha mer tid för.

2. Symaskinen gjorde *inkomster möjliga inom hemmets ram*. Kvinnorna kunde i hemmen sy åt andra, antingen åt privata kunder eller ta emot styckesömnad för en fabrik (förlagssystemet). De kunde förena hushålls- och lönearbetet inom hemmets väggar.

3. Symaskinen gjorde det möjligt för kvinnor att – när skräförrordningen upphävdes – bli *yrkessömmerskor och självförsörjande*, i en tid med många ogifta kvinnor och få förvärvsmöjligheter utanför tjänstefolkssektorn.

4. När så småningom förlagssystemet och lager-sömnaden utvecklades till syfabriker och kon-

"Alla män är inte ingenjörer men nästan alla ingenjörer är män". Teknikens värld är i hög grad männens värld. I Sverige arbetar 280 000 människor inom tekniska yrken, d v s 8% av den förvärvsarbetande befolkningen. Av dessa är 10% kvinnor. Nästan alla dessa kvinnor är sysselsatta i underordnade befattningar som t ex rit-eller laboratoriebiträden. På ingenjörsnivå och högre är 4-6% kvinnor. (Ju tyngre industri desto färre kvinnor). (källa: Boel Berner: Teknikens värld). Ändå har det skett en ökning av kvinnor inom tekniska yrken de senaste decennierna. Tidigare var mansdominansen nästan total - i USA på 30-talet var 1 av 1000 ingenjörer kvinna. . .

Men det är inte bara ett mansdominerat yrke. Det har också sina rötter i det mest slutna av alla manliga system, det militära. Termen "ingenjör" hade betydelsen krigsbyggmästare. Utbildningen var länge kopplad till det militära. Först 1844 infördes termen "civilingenjör". Idag arbetar omkring hälften av utbildade forskare och tekniker inom militärt anknutna projekt.

Bilden föreställer Teknologföreningen på utflykt.

fektionsindustri var det kvinnor som blev *fabrikssömmerskor* och är så än idag. Männen i teko-industrin finns på andra avdelningar och har andra arbetsuppgifter, men sömnaden har förblivit ett kvinnoyrke.

Symaskinen blev ett viktigt produktionsmedel för kvinnor, och också ett produktionsmedel de i många fall *ägede själva*. Genom den kunde de tjäna pengar, antingen i direkt avlönat arbete eller indirekt, genom "osynlig" sömnad för familjens medlemmar och hushållets behov.

Symaskinen inom olika produktionssätt

Symaskinen finns som teknik inom flera olika produktionssätt och avspeglar därigenom förändringen i produktionen.

I början är det främst *hantverkarna* som använder den. Men de får allt svårare att klara sig i konkurrensen med *lagerskrädderierna* som utnyttjar maskinernas större effektivitet och produktivitet genom att producera många kläder av samma sort och genom en viss uppdelning av arbetet.

I sin tur konkurreras lagerskrädderierna ut av *konfektionsindustrin* som ytterligare styckar sönder arbetet och utvecklar alltfler specialmaskiner.

Den inhemska tekoindustrin har under de senaste decennierna slagits ut i en *internationell konkurrens*. Tekoindustrin var på 50-talet Sveriges näst största industri med ca 115.000 anställda. 1979 fanns 38.000 kvar . . .

Också inom hemmet har symaskinens funktion förändrats. Från att ha varit en nödvändig nyttomaskin, källa till direkt eller indirekt förtjänst, har den alltmer förskjutits mot att bli en hobbymaskin. Sömnaden - liksom många andra av kvinnors traditionella arbetsuppgifter - görs på gott och ont billigare och snabbare (ibland kanske också bättre) av industrin. Då måste arbetet laddas med ett annat värde än nödvändigheten. T ex bli uttryck för kärlek och omsorg om familjen, ett bevis på ens kvinnlighet, Pett uttryck för lust och skaparglädje.

Låt oss trä dessa trådar genom nålsögat och följa dem genom intervjuer, repliker, historia, fakta. Det blir ingen tydlig raksöm, snarare en komplicerad mönstersöm där trådarna korsar varandra. □

LW

”Det viktiga är handlaget och känslan”

Dagmar är 64 år, änka med två vuxna söner. De senaste 12 åren har hon försörjt sig som lärare på sykurer, dessförinnan var hon sömmerska. Före giftermålet hade hon egen ateljé. När hon blev änka började hon beställningssy hemma.

Dagmar kommer från en lantbrukarfamilj utanför Västervik i Småland. Av de fyra döttrarna fick två yrkesutbilda sig. Dagmar gick den gamla vägen, den långa vägen med år av obetald lärlingstid för att bli sömmerska. Hon är lärd in i hantverkets yrkesheder och arbetsmoral. För henne är symaskinen ett verktyg användbart för vissa bestämda moment men den kan aldrig ersätta handsömnaden, som bevisar den verkliga yrkesskickligheten. Även om skillnaden mellan en maskinsydd och en handsydd fall inte syns så känns den.

Jag har ett stort arv efter far och mor: att arbeta med händerna, att aldrig vara rädd för något utan tro att man klarar av det. Jag har den känslan att jag vet att jag klarar av det. Och så litet småländsk envishet också. . .

Min äldsta och yngsta syster fick stanna hemma på gården för det räckte inte med pappa och mamma och en dräng. Men jag och min syster näst mig, vi ville så gärna ha ett yrke. Jag ville lära mig sy och hon ville komma till sjukvården. Det var ingen som hade något emot det men vi måste ju arbeta oss fram, vi fick betala alltihop.

Vi gick på yrkesskola i Västervik. Det var vävnad och matlagning – ja överhuvudtaget att uppföra sig. Sen kom min syster in på lasarettet här i Linkö-

ping och jag kom in på en syateljé där borta på Platensgatan.

På syateljén gick jag först elevåren – två och ett halvt år. Sedan gick jag tillskärarkurs och sen kom jag tillbaka till samma syateljé för att få in det riktigt.

Vi var nio syflickor, nio nybörjare och så chefen, fru Nordström. Jag är den människan evigt tacksam. Vi fick lära oss fantastiskt mycket. Allt det där som jag funderade på när jag var ung och ville ha snygga kläder, det fick jag lära mig där. Ingen har lärt mig så mycket som hon. Jag såg efter hur hon gjorde och tänkte att så ska man göra. Sen gjorde hon nästa moment – aha, det ska jag komma ihåg. Det fastnade, för mitt intresse var så stort. På rasterna diskuterade man med

dom andra flickorna. Det vart väldigt inpräntat. Efter fem år på ateljén var jag färdigutbildad och fick en liten avlöning, 65 kr i veckan. Sen stannade jag ytterligare ett och ett halvt år för att få mer träning.

Därefter öppnade jag egen ateljé här i Linköping, först med en anställd. Den hade jag nog i fem år. Sen gifte jag mig och fick två barn under de tio år jag var gift. Tre, förresten, men en dog som liten.

Min man, som var frisör, omkom i en bilolycka och jag blev tvungen att börja arbeta igen. Då öppnade jag syateljé här i mitt hem där jag fortfarande bor. Jag fick så mycket att göra att jag inte stoppade för det – sydde 16–18 timmar om dygnet.

Det är så roligt att sy för det

är levande arbete, man skapar hela tiden. Men det är också hemskt otacksamt. Kunden tycker att det där verkar så enkelt så det kan inte bli dyrt. Dom ringde och frågade vad en enkel skjortblusklänning kostade och litet naivt gav jag ett pris i telefon. Sen visade det sig att dom skulle ha allt möjligt mer – det blev många fler arbetstimmar men jag kunde inte ta mer än jag sagt i telefon för då blev kunden avig.

Många gånger sydde jag för så där 5 kr/timmen – och då hade städerskan som städade trappan där jag bodde 21 kr/timmen. Och jag hade ändå lärt ett yrke. Ett tag hade jag en fru som hjälpte mig med handsöm-nad, men då fick jag ju lägga på litet och då tyckte kunderna att jag blev för dyr. Jag tror *in*get

är så otacksamt som kvinnor som tycker en klänning blivit för dyr. Och vad säger man då, kvinna till kvinna? Om en man hämtade sin frus klänning tyckte han ofta att det var billigt och gav litet dricks t o m. Men frun själv, hon tyckte det var för dyrt.

Det var många avigsidor så jag tröttnade. När barnen blev stora ville jag komma ut, inte bara sitta hemma och ta emot dom som kom.

Jag ville undervisa på söm-nadskurser men för det räckte inte 35 års erfarenhet från sy-ateljé. Det måste till papper och examen. Jag gillar det inte men man måste hänga med i takt.

Textillärarna kan ju teorin, dom kan rita upp på tavlan hur man ska sätta fast kragen men

det räcker inte för en ovan elev. Man måste *ta* i klänningen, man måste *ta* i kragen, man måste *visa* eleven för hand. Det är väl det som vi äldre lär ut.

För att bli sömnadskurslärare måste Dagmar skaffa sig gym-nasiekompetens genom att gå på folkhögskola ett år och sedan komplettera med pedagogik och konsthistoria. Parallellt undervisade hon på kvällarna för att försörja sig.

I 12 år har hon nu lett söm-nadskurser för bl a landstinget, Medborgarskolan och Studie-främjandet. Kvinnorna som går på kurserna är mellan 18 och 60 år: hemmafruar, sjuk-sköterskor. Dagmar är nog med detaljerna: först får ele-verna lära sig rita mönster och anpassa mönster efter egna mått. Sömsmåner och beräk-ningar är viktiga så att det inte blir så mycket ändringar när plagget väl är tillklippt. "Så får dom lära sig om färger, vilka färger som klär dom och så. Och om kvaliteter på tyger. Förr var det ju enkelt, då fanns bara siden, bomull och ylle. Nu kommer det nya syntetmaterial nästan varje dag. Man måste veta hur många procent det är av det ena och det andra. Om vi pressar sömmarna på ett syn-tettyg måste vi ha en trasa emellan, annars blir det bara

ett hål.”

Dagmars arbetsmoral är präglad av den hantverkstradition hon är en del av. En stark kvalitetskänsla som sträcker sig från materialet man arbetar med till det färdiga resultatet. En yrkesheder som gör att hon hellre jobbar färdigt på obetald tid än slarvar ifrån sig eller lämnar något ofärdigt. Med sig från barndomshemmet har hon också bondesamhällets kärva självhushållningsprincip – det gäller att hugga i och lita till de egna krafterna.

Men detta arv från bonde- och hantverkarkulturen kolliderar ibland med dagens värderingar, som hon också delvis delar. Hon tycker att man ska ha betalt för den tid man arbetar – men det kravet får inte gå ut över kvalitet eller över andra människor. Hon tycker det är rätt att folk inte trycks ner – men det får inte resultera i brist på respekt. Hos Dagmar möts och bryts gammalt och nytt.

– Det är skillnad på dom äldre och yngre på kurserna. Ungdomarna är mer vana att arbeta i grupp men många av fruarna är inte vana att ta hänsyn till kamraterna på det sättet. Dom kan bli sura hela kvällen om någon t.ex. ber att få låna en trådrulle eller ett mönster. Vissa bygger upp som en mur omkring sig.

Men de äldre är ordentligare. Vi är ju inte vana att få allting gratis, vi är rädda om andras medel. När vi t.ex. får en stor rulle silkespapper för att rita mönster, då tar dom äldre tillvara på varje bit. Men ungdomarna är vana att få allting gratis i skolan, från mat till material. Dom river av flera meter från rullen och sen ritar dom fel, skrynklar ihop pappret och slänger det i papperskorgen och tar nytt. Det skulle aldrig en äldre person göra. Dom är

mycket mer rädda om tyget och materialet också. En ung flicka jag hade klippte till ett par byxor fel. När jag påpekade det för henne blev hon arg – ”jag ska be morsan att jag får ett nytt tyg så får det här gå i sopnedkastet”, sa hon.

Jag blir så ledsen och arg för sånt, fast jag inget säger – jag blir arg inom mig.

Det finns en del som inte har fostrats helt enkelt, som inte fått lära sig ta hänsyn. Det måste ju finnas regler att gå efter. Jag tycker det är fasansfullt. Om jag får fortsätta det här arbetet vill jag inte ha ungdom, om jag får välja. Dom trycker ner en så hemskt så att man blir förfärligt ledsen eller himmels arg. Det finns ju sunda och rara ungdomar också, men man märker bara dom som gapar och skriker. Man blir illa berörd som vuxen och äldre, för det är mycket trevligare att arbeta om man visar hänsyn och tar ansvar här i livet. Men dom där säger bara ”vi ska ha och ha”. Fast samtidigt är ju ungdomen frank på något sätt. Dom gör inte som dom vuxna – har stråltråd omkring sig och en attityd av kom-inte-för-nära.

Förra våren hade jag tre flickor, blivande förskollärare, som elever. Förskollärarna skulle ha demonstration och dom pratade om vad dom skulle skrika och hur dom skulle skrika. Dom skulle inte göra ett handtag om dom inte fick mer betalt. Men då sa jag åt dom på kafferasten att det är ju små barn, det är ju levande material ni arbetar med. Jag tycker inte ni passar som förskollärare om ni resonerar så. Dom blev ursinniga men jag sa att ni måste väl lära er ta hänsyn här i livet. Nästa kväll kom det fram en flicka på 23 år och frågade mej så att ingen hörde det ”Hörru, vad är hänsyn för nå-

got?” På fullt allvar....

Nu har dom börjat dra in bidragen till kurserna undan för undan så nu har jag bara två dagar i veckan. Jag tror det kommer att upphöra helt snart. Men jag är ju snart pensionär.

Jag går inte tillbaka till hem-sömnaden om jag inte får betalt så att jag kan leva på det. I dag när jag arbetat i 12 år ute på fältet har jag mera kurage att säga ifrån. Förut kunde man aldrig säga nej till sådana som man sytt åt tidigare.

Jag har faktiskt sytt en del på senare år ändå – nån brudklänning eller festklänning. När dom frågar vad det kostar talar jag om ungefär hur många timmar det tar och då tycker dom att herregud så dyrt, nej det går inte. Det är den tråkiga sidan, den enda tråkiga sidan. Det blir aldrig annorlunda för det har alltid varit så.

Men det fina med sömnaden är känslan av att skapa hela tiden. Då jag ritar mönstret och sätter saxen i tyget och känner hur det skär – då skapar jag. Jag tror det är som en konstnär när han börjar måla. Och sen glädjen när jag är färdig, när jag känner att jag lyckats. Det sista man gör vid ett plagg är ju finpressningen – ”med en våt trasa och ett hett järn kan man göra underverk” som min gamla chef sa. Jag stannar hellre på övertid och pressar färdigt än jag låter mina elever gå hem med en opressad klänning eller byxa. Om en dam går före mig på gatan med en illa upplagd kappa eller kjol tycker jag det är synd att hon inte pressat den eller att hon tagit för långa fula stygn och gjort en ful fall som förstör hela klänningen.

Varje moment kräver ju sin särskilda söm – det som måste handsömmas kan maskinerna inte göra. Ett tag gjorde dom reklam för att man skulle lägga ett band under fällen på hel-

klockade kjolar och stryka fast det. Jag har aldrig köpt ett sådant band. Jag har suttit och handfållat brudklänningar som varit hur många meter som helst, *plus* släp. Men då har det också blivit vackert som en dröm. Jag lär ut på sykurserna att när vi syr snygga yllekjolar

eller klänningar så helfodrar vi och dom får inte sy upp fällen på maskin. Det syns ju inte säger dom – men titta vilken skillnad när vi sen ser på klänningarna vi sytt på kursen. Vi syr dragkedjorna för hand också.

Maskinen är ju bra att ha, men

den kan inte jämföras med det som är handgjort. Jag tycker inte man ska ha mer bråttom än att man ska kunna fälla sin kjol för hand fast vi lever i ett jäktat samhälle.

På syateljén hade vi varsin trampsymaskin. Chefen och hennes dotter hade maskiner

som kastade sömmar. Dom fick vi vara hemskt rädda om. Varje gång vi skulle kasta en söm fick vi be om lov. Det tycker jag också var fostran, det var fint och kostade inget.

Jag var en gång i en skola där nästan alla symaskinerna var trasiga och ur funktion. Lärarinnan sa att ungarna bara slet tyget ur maskinen utan att lyfta på pressarfoten så att hela matarhistorien rubbades. Inte vet jag om hon inte hade hand med dom eller om hon struntade i det för att det inte var hennes maskiner, men i alla fall fick ungarna ingen tillrättavisning och i stället för att reparera maskinerna skaffades det nya.

Hemma har jag alltid haft Singer. Den första var en trampa som jag tjänade till själv och hade på avbetalning med 15 kr/mån. Nu har jag min tredje Singer, en elektrisk. Den har jag haft i 15–20 år och aldrig reparerat. Jag har aldrig kostat på den fem öre och jag har sytt från tjocka tjocka lodenrockar till tunt tunt siden på samma maskin. Men jag har smörjt den och skött den.

Dom där nya maskinerna med en massa sömmar, dom har vi ingen användning för. Det skulle vara en hemmamamma med baby som sitter och syr prydnadssömmar, men vi sömmerskor har då ingen

nytta av dem. Vi behöver raksöm, zigzag och förstärkt raksöm.

Det bästa dom uppfunnit var friarmen så att man kommer åt alla kragar, ärmor och byxben. Det nästbästa är den rörliga pressarfoten. Förut var den ju stum men nu när jag kommer till en tjock söm så lyfter den automatiskt.

Jag har varit på en demonstration av nya japanska symaskiner och ni anar inte hur bra dom är: lätta att sy, lätta att trä, lätta att spola och framför allt blir det fina sömmar. Man ska väl hålla sig till svenskt fabrikat men jag tycker att i det här fallet... Jag har varit på demon-

stration av datasymaskinen också och den tackar jag nej till. För det första är den så dyr att ingen hemmafru väl kan köpa den. I mitt tycke är det något vansinnigt dumt dom hittat på. Det är inget skapande längre – det är en maskin som gör alltihop.

Jag skulle aldrig sy en klänning på datasymaskin – då var det ju en symaskin och inte jag som sytt den. Då har jag gått miste om det bästa, själva skapandet. Jag behöver varken tänka eller styra eller någonting – man sätter bara in, trycker på knappar och sen sköter det sig självt. Och när jag slutar tänka, då är ju glädjen borta. □

Ändå fick man väl säga att Dagmar hörde till de förståndigare. Hon hade ända från början varit fast besluten att det skulle lyckas med syateljén och då fick man hålla tungan rätt i mun och inte förarga fruarna. Hon hyrde rum och kök på Storgatan alldeles ovanför Missionsbokhandeln och Perssons Charkuterier. Lägenheten låg åt gården men uppgången var densamma som för hyresgästgerna åt gatan. Det var dyrt, men ett bra läge lönade sig. Fruarna ville inte gå långt och man kunde inte bo i illaluktande och bråkiga trappuppgångar om man ville ha kunder som betalade bra.

Köket kunde ha varit bättre rustat. Det fanns i alla fall vattenkran och vask och en gammal zink. Spisen ville ryka in men Dagmar brydde

sig inte så mycket om att tända opp den. Hon hade kaminer och kaffet lagade hon på primus. Den som har tyger och klädesplagg hängande överallt kan i alla fall aldrig koka kål eller göra ättikslag att lägga in strömming i. Stekt sill eller rårakor blir det heller aldrig tal om. Hennes stående middag var en skiva kalvsylta från charkuteriet men för det mesta hade hon bara tid till kaffe och smörgås.

Symaskinen var en alldeles ny Singer med många extra tillbehör: snodd fot och rynkfot och fällvikare bland mycket annat. Hon hade köpt den på avbetalning men var inte orolig att hon inte skulle klara av den. Hon hade många beställningar. Men var hon stark? undrade Frida

Linnesången

Text: Thomas Hood. Musik: Marie Selander.
Ur "Sångbok för kvinnor", Gidlunds 1973.

*Med hand som var mager och trött
med öga blodsprängt och matt
i lappade trasor skyld
vid sömnaden lutad hon satt
Stick! Stick! Stick!*

*Stick! Stick! Stick!
Kammarn var smutsig, och trång . . .
och med darrande stämma i svält och nöd
sjöng hon sin "Linnesång".*

*Sy! Sy! Sy!
Vid väckande hanegäll
och sy- sy - sy
långt in i stjärnklar kväll!
O! bättre att vara slav
hos turken på bednisk strand
där kvinnorna sova bort sin själ
än leva i kristet land!*

för sig själv. Hon hade haft engelskan när hon var liten och ryggen hade blivit ganska sned. Egentligen hade hon svårt att sitta still länge i samma ställning och Frida hade sett henne vanka fram och tillbaka på golvet medan hon kastade sömmarna i ett klädesplagg.

Hennes händer var inte grova eftersom hon bara hade sysslat med mjuka tyger i hela sitt liv men fingrarna var tyvärr sönderstuckna och hon försökt sköta dem med salva. Det var inte behagligt för kunderna att känna sträva och sönderrispade fingertoppar mot halsen när man provade en ringning. Hon var noga med att tvätta håret i Gummans tvåflingor eftersom hon måste vara så nära sina kunder då hon provade på dem,

*Sy - sy - sy
Tills pannan dryper av svett
sy - sy - sy
tills ögat bli svidande hett!*

*Söm och fållar och band
band och fållar och söm -
tills jag vid knapparna somnar in
och syr dem fast i min dröm*

*Sy - sy - sy
ofta från dygn till dygn!
Sy - sy - sy
tunga sargande stygn!*

*Band och fållar och söm
söm och fållar och band
tills hjärtat värker och hjärnan blir slö
och lam den tröttade hand!*

föll på knä och nålade upp fållarna. Hon visste också att det var viktigt att hon tvättade sig under armarna och aldrig tog på sig en ovädrad klänning som hon hade suttit i nattarbete med. Hon var fast besluten att få sy åt de rika i stan. Hon tänkte ofta på Tora Otter som hade misslyckats med att få dem att dricka sitt förmiddagskaffe på Cosmopolite och som aldrig kunde förstå varför de inte kom. Men Dagmar tyckte sig ha en aning om alla de små saker som sammantagna är avgörande för vart de rika vänder sina näsor."

Detta är ett utdrag ur "Springkällan" av Kerstin Ekman.

”Snart är människan överflödig”

Vi mötte Greta i en symaskinsaffär i Linköping. Hon diskuterade med en försäljare värdet av en del finesser på nya maskiner och hon tyckte det var opraktiskt att fällapparaten tagits bort. Självt hade hon lärt sig fälla snabbt på maskin när hon arbetade på Linnefabriken i Linköping.

Greta är 74 år, änka, har barn och barnbarn. När hon var 13 år började hon arbeta på Linnefabriken. Det var innan löpande bandets tid. Arbeterskorna sydde färdigt hela plagget på ackord – 7 kr för dussinet färdigsydda skjortor...

– På den tiden fanns det tre alternativ: Linnefabriken, Wahlbäcks och Bindgarnet. Wahlbäcks var spinneriet – det är sånt arbete där det är massor av tråd och ryker. Bindgarnet var också ett smutsigt jobb. Linnefabriken var ren och fin – man fick sitta och sy.

Jag började direkt efter sexåriga skolan, efter att först ha varit springflicka hos Hesse på Storgatan 50. I början på Linnefabriken fick vi sitta rätt länge innan vi fick sy skjortor. Det var olika hur lång tid man behövde, somliga lärde sig aldrig utan fick sluta. Först fick vi lära oss fälla och sen att sy raka sömmar. Och sen att sy precis härute i kanten, som man måste när man t ex skulle sy ner ett fint krås. Gick det lite jämte så kom det tillbaka. Det var att lära – bevara mig väl. Men det var nyttigt tror jag nu. En tor-

des ju knappt gå fram till den som lärde oss om en gjorde något fel, utan vi sprättade upp och myssla med det så gott vi kunde.

En fick lära sig fälla snabbt på maskin, för vi hade 1000 skjortor om man säger. Vita skjortor med en liten rund bröstdel som man stärker och linning däruppe, för dom hade ju stärkkrage till. Det var besparing häruppe och så manschetter och ärmbitar som man satte i sprundet. Sen skulle man fälla ihop ärmen och sy på manschetten och så skulle det vara steglappar i sprundet för att inte spräcka upp skjortan.

Hon som synade skjortorna satte knappålar i allt som var fel. Ibland kunde en få mycket tillbaka och då var det bara att göra om det.

Vi fick sju kronor dussinet.

Det kunde man sy på en och en halv dag om man var duktig. Det fanns dom som sydde det på en dag. Sju kronor för ett dussin skjortor som vi sydde helt färdiga. Då fick en lära sig arbeta. Det skulle inte vara att bjuda ungdomen idag.

Sen sydde vi herrpyjamas också, mest på beställning. Linnefabriken var en fin firma förr – dom hade LL på allting och det betydde Linnefabriken i Linköping.

Men den har slutat nu och det är när skola där. Sonen övertog firman och flyttade fabriken till Hälsingborg. Jag slöt där när jag gifte mig. Senare var jag på en annan liten fabrik där dom sydde pyjamas och kalsonger och sånt. Där sydde jag alla parband, såna där band som ligger under kragar och manschetter. Det var litet

Tänk att sitta och göra samma sak. Tex sätta på manschetter: först kommer ärmen och sen kommer manschetten. Sen ska man sy på den och sy ner den på två armar. Och så kommer det ett nytt par på bandet. Är man inte färdig så hopar det sig, så kommer en efter på något vis. Det är gräsligt. Det skulle inte få vara så tycker jag, för det tar på nerverna. Det var inte många som klarade att sitta vid bandet, bara dom som var snabbast. En fru klappade igenom, gick direkt ner till direktören och skällde upp honom – sa att han egentligen borde spärras in. Sen gick hon. Bara gick. Hem. Och kom inte tillbaka.

Förr var en ju så snäll och beskedlig och vågade inte säga ifrån, för det fanns inte mycket jobb att välja på. Det är skönt att det gått bort litet. Men jag tycker det gått för långt åt andra hållet nu. Dom har ingen respekt för lärarna eller skolan eller någonting. Jag hör ju hur barnen berättar. Ungarna säger vad de vill till fröken, pratar när de inte ska prata och det hjälper inte att säga åt dom. Vår fröken behövde ju inte ens säga till för vi var tysta ändå. Herregud så dant det är nu. Likadant när man åker buss. Dom tar ingen hänsyn till varann utan det är bara JAG som ska fram. Och sen är det såna som inte kan hävda sig. Jag har aldrig haft framtufsiga ungar utan dom har alltid gått undan och det är också fel.

Själv satt en ju som ett tänt ljus, men nu sitter de bak och fram. Så var det inte förr. Alla var uppfostrade som dom var och jag har inte farit illa av det. Det är klart att det fanns rötägg även då, men inte så många som nu.

Barnen fostras inte nu, de får göra som de vill. Säg åt ungarna, brukar jag säga till min dotter, du måste fostra dom

om du ska gå bort med dom. Och jag har sagt åt henne att hon kan väl ha ett rum som är snyggt. Om ungarna har ett sovrum och ett lekrum behöver väl inte deras strumpor och byxor skräpa ner i hela lägenheten. Jag blir så irriterad, jag måste börja plocka. Men dottern säger att det ska jag inte göra för hos henne får det se ut så. Men tänk om någon kommer och får se det se ut så dant. "Det bryr jag mig inte om för det är våran lägenhet", säger hon då.

Gretas mamma blev ensam med tre barn när Greta var 3-4 år. Fadern omkom i en hissoolycka – han var resemontör och bl a med om att montera Katarinahissen i Stockholm. Modern fick försörja familjen genom att städa och tvätta hos andra. Ofta var hon borta från 7 på morgonen till 8 på kvällen. Barnen fick klara sig själva, leka ute och ta en smörgås när hungern knep.

– Det fanns ju ingen änkepen-sion eller socialhjälp utan folk fick reda sig. Det fanns ju inga daghem så vi fick vara mycket ensamma. Jag *begriper* inte hur vi klarade oss. Men det fanns heller inget farligt. Inga bilar eller nåt att vara rädd för. Som nu. Det är inte lätt att ha barn nu. Jag tycker det är kusligt att barna växer upp i en sån värld. När jag var liten fanns ju bara spriten och det var inte alla förtjusta i utan det var vissa typer. Och fyllona är ju inte farliga, dom stör inte och dom rör ingen. Det är skillnad mot dom där knarkoffren, dom vet ju inte vad dom gör. En vet inte om en vore ung, då kanske en skulle gå på vad som helst.

En hade inte mycket förr, men jag tycker en var gladare och lyckligare på något vis. Barna är inte glada nu. Dom har för mycket, för många prylar. De har det för bra, de får

ensidigt men rätt jobbigt för bandet skulle ligga precis i kant.

När jag ska köpa en skjorta någon gång så synar jag den fullständigt, sömmar och sånt. Men numera har dom fällmaskiner och fäller ihop allting. Dom syr allt i ett sträck – börjar vid ärmen och fortsätter ändå ner till kanten av skjortan. Det kallas att fälla. Det gjorde man aldrig förr. På enkla skjortor fällde man ihop sidorna men ärmarna fick man fälla ihop själv och sen sy i.

Sedan fanns det billigare saker som syddes på löpande band-system. Jag satt där som reserv en gång för att känna hur det var men det gick inte. En skulle inte få ha sånt jobb egentligen. Dom blir ju nervvrak – det var många som klappade igenom.

allting för lätt. Förr var det inget "det där ska jag ha" – "Det där vill jag inte ha" med kläder och sånt. En hade inget att byta med utom en finklänning kanhända och den fick en bara använda på söndan. Till julkloppar kanske en fick en krona.

Vi hade det gräsligt fattigt. Det var sån rangskillnad i skolan mellan dom som *var* fattiga och dom som *inte* var det. Jag fick fria böcker i skolan – det fick bara dom riktigt fattiga. Likaså äta i bespisningen – det var bara för dom riktigt fattiga. Dom andra gick hem och åt. Barnen nu skulle inte äta den mat vi fick i bespisningen. Jag minns särskilt en blåbärssoppa med hårda torkade blåbär. Jag gick ut och fick upp allting. Sen fick vi en fläsksoppa där fläskbitarna låg oppe och simmade... Men en kunde inte klaga, en var *tvungen*. Därför satte en sånt värde på lördag-söndag och helger när mamma var hemma och en fick äta ordentligt. Hon var gräsligt mycket för att laga god mat, när hon hade. Vilka högtider det var. Men ibland hade en ju ingen mat. Så Sverige har nog vart fattigt för dom som var fattiga.

Jag brukar tänka Gud vilken uppväxt jag haft. Men jag har aldrig varit hatisk. Jag var belåten med livet för jag visste inget annat om. Det är klart att jag kunde titta snett på andra men det var aldrig något jag grubblade på. Jag visste att mamma inte kunde ge oss mer.

Min mamma såg väldigt rar ut men å vilket hårt liv hon hade... Jag kan inte påminna mej att jag har fått stryk eller att nån gjort mej nåt. Jag tror aldrig jag vart med om en så lugn mamma som hon. Arg kunde hon bli, men aldrig att hon tagit i mej eller så. Jag tror det gör hemskt mycket. Hon levde ju bara för oss. Hon kunde väl vart ute och fått tag i karlar, så bra som hon såg ut. Men hon

sa jämt att när jag inte fick behålla den jag hade så behöver jag ingen skaffa mej.

Det fanns ju inga pengar så vi kunde lära till något yrke.

Jag fick lära mig sy därborta på Linnfabriken. Det var också ett yrke – linnesömmer-ska. Men nu är det borttaget. Det är klart att man kunde bytt sen när man blev äldre när det fanns fler arbeten att välja på. Men jag gifte mig så ung. Tänk om jag ändå vart så förståndig att jag lärt mig till ett yrke!

Förr fick en ju inte prova sig fram utan det var att sätta sig på en plats och lära sig. Tänk om jag fått gå igenom en hushållsskola och ägnat mig åt det som är mitt liv – att laga mat! Jag har jobbat ute på Roxtuna fångvårdsanstalt flera somrar som vikarie – jag har aldrig trivts så bra som jag gjorde där. Så jag säger vad skönt de har ungdomarna som får välja. Men det är många som inte vet vad dom vill. Kanske är det för mycket att välja på.

Greta gifte sig när hon var 21. Hon fick två pojkar med ett par års mellanrum. Den äldste sonen blev överkörd av en lastbil som liten. 16 år efter yngsta pojken fick hon ett sladdbarn, en dotter. Litet efter dog hennes man i cancer. Nu bor hennes sondotter, som fortfarande går i skolan, hos henne. Så Greta har inte bott ensam i sitt vuxna liv. Hon är van att ha liv omkring sig och att det ständigt finns något att göra. Ensamheten begriper hon sig inte på.

– Min man hade en stor motorcykel, en 500 kubiks. Vi brukade åka ut varenda lördag-söndag på den. Jag satt där bak. Det var en härlig känsla när man åkte förståndigt, som man gjorde på den tiden. Man kände sig fri att göra vad man ville.

Sen sålde han den och 1934 började vi bygga på den sommarstuga vid Roxen som vi

fortfarande har kvar.

Då var det inte tal om att jag skulle arbeta. Vi låg därute hela somrarna och badade och hade det skönt, barnen och jag. Tog dan som den kom, lagade litet mat, gick ner till sjön och satt där.

Tänk om en visste vad en ska vara med om när en är ung och kommer ut och livet leker. Men det är förutsett, som en säger. Jag har alltid varit glad, annars hade man kanske inte stoppat. Har jag tråkigt försöker jag rycka upp mej på något vis. Det är ingen idé att grubbla och gräma sig. Folk säger "Den har haft det så tråkigt, det är därför han dricker". Jag vet inget så dumt som det.

Tänk vilka romaner en skulle kunna skriva om en hade anlag för det. Men jag har aldrig lugn och ro att sitta. Antingen är det nån som ringer eller nån som kommer. Jag tycker det är lustigt med folk som sitter, dag ut och dag in. Det har jag aldrig varit med om. Hos mej har det alltid rört sig. Det kanske är tur det. Jag har så många väninnor som är ensamma. Jag kan inte sätta mig in i det, jag förstår det inte för jag har aldrig varit ensam. Men det är väl någon mening med att jag *ska* ha någon. Jag vet inte vart jag hamnat annars. Jag tror det är mening med allting.

Min man fick ju cancer. Det är fruktansvärt att se dom tyna bort. Jag tyckte det var skönt när han slapp lida. Men så länge dom lever tänker man inte så. Då finns dom. Sen när dom går bort blir det något helt annat. Då finns dom inte mer.

Jag tror det var någon mening med att jag hade min dotter då. Hade jag blivit helt ensam kanske jag satt mej ner och grubblat och blivit helt apatisk. Nu var jag tvungen att ta hand om henne i första hand och sen fick jag ta mina stunder när jag

Fem systrar från Svartbyn i klänningar som mor sytt.

Foto: Gerda Nilsson

hade dom.

Jag har alltid haft någon hos mej. Men om flickan (sondottern) ligger borta någon natt kan jag tänka "vad skulle jag göra om jag vore ensam, om jag hade det så här jämt. Hu så hemskt".

Allting har blivit så stressigt nuförtiden. Allt ska gå så fort – det är inte nyttigt. Det kan ju inte vara bra för hjärnan. Jag kan inte heller arbeta lugnt och sansat utan jag har brått jag med. Jag ska sno och det skulle jag inte behöva göra nu när jag blivit så gammal. Min dotter är

mycket lugnare. Hon kan lägga sig i flera timmar och det be-
kommer henne inte ett dugg.

En halvtimme är det längsta jag kan ligga, sen måste jag upp. Jag brukar tänka när jag handlar "Vad stressar en för?". En följer med strömmen. Det är lustigt – jag vet inte vad det är. Jag är orolig fast jag är gammal. Det måste ligga något i atmosfären. Jag tror det inverkar på mänskligheten.

Jag undrar när det började. Det var inte så på den tiden jag jobbade. Det är klart en fick

jobba fort, för desto mer en jobbade, desto mer tjänade man. Men det vara bara själva jobbet som var stressigt, det var inte stressigt för övrigt. Jag tycker det är så oroligt nu på något vis som det inte var förut. Ungdomen är orolig. När pojken växte upp var det inte så. Men det började redan när min dotter var yngre, för så där 15 år sedan. Hon är en sån där efterkladd som inte var meningen. En trodde inte en kunde bli med barn och sen så blir det.

Det har nog varit stressigt

rätt många år. När min man jobbade på Östergötlands andelslakteriförening minns jag att jag tyckte di fick stressa så dant. Och jag har varit ensam i 24 år nu. Så i 25 år har det nog varit stressigt.

Dagens lösen är att en maskin ska sköta alltihop. Di bara stoppar in grejor och så kommer det ut färdigt. Jag tycker det är något förskräckligt med alla dom där sakerna, som dom där – robotarna. Jag tror människan är överflödig snart. Det är klart, till allt går det väl inte att ha robotar.

Eller ta datan. Flickan köpte en datasymaskin på avbetalning i höstas. Men jag löste avbetalningskontraktet och betalade kontant, för det blir billigare. Sen i februari ringde en kille från Kundkredit och sade att hon inte skött sina avbetalningar. Men den betalade jag kontant i höstas, sa jag. Då har det väl blivit något fel på datan, sa han. Så datan förstår du – jag hatar datan. Människan är ett nummer nu, hon är inget annat. Jag har hört litet för mycket om vad som kan bli fel på datan. Jag litar inte på den. Jag

litar inte på kassaapparater eller någonting. Jag räknar igenom själv när jag kommer hem.

Datasymaskinen skulle vara så enkel. Bara trycka på knapparna. Men efter bara 14 dagar var han sönder. Killen som kom upp för att titta på den sa att det antagligen var fel från fabriken, för det hade varit så på flera maskiner. Då sade jag att jag vill ha en vanlig elektrisk istället, där jag får sätta in dom olika sömmarna och reglera som man ska. Det viktigaste på symaskinen är stygn och spolning. Att det blir fina stygn och att en slipper krångla. Så behöver man raksöm och zigzag och större zigzag och så att fålla upp med.

Det är så mycket larv på symaskinerna nu, det är det som fördyrar allting. Som det där att trä nålen med.

Det är så mycket som inte behövs. Jag tycker inte det är värt pengarna.

När ungarna var små sydde jag mycket. Nu syr jag till barnbarnen. Det är så lätt att sy barnkläder och det blir mycket billigare. En kan få ut två par byxor på det ett par kostar att

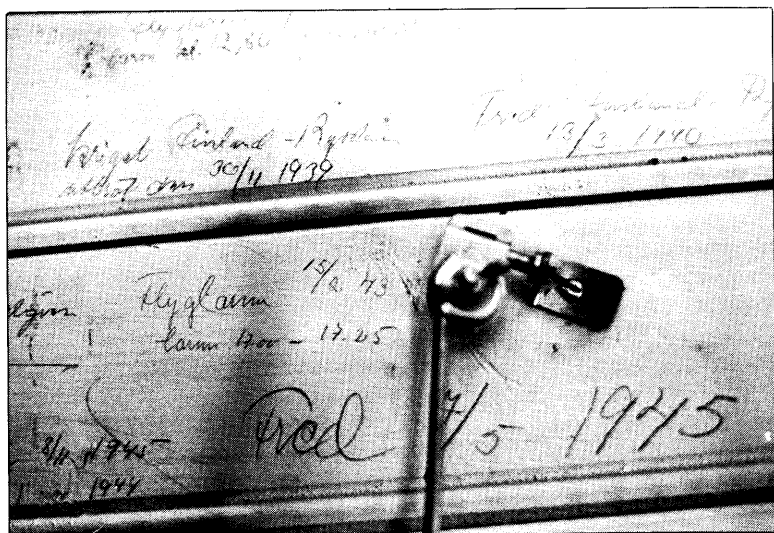
köpa.

Sen retade jag mig på datasymaskinen för att den var så smäcker. Min var mer rejäl. Det sa han i affären också: "En så bra maskin som du lämnar, det kan du aldrig få igen." Min gamla var en elektrisk Singer med zigzag och med olika grejor till som inte finns nu. Jag betalade 800 kr för den för 20 år sedan – den nya kostade 3 500 kr. Och titta på tillbehören. Allt är av plast, t o m presarfötterna. På min gamla var det någon sorts stål. Tänk om man tappar nåt och trampar på det – då går det ju sönder. Det andra höll en livstid ut.

Nej, jag tycker inte om data och inte om plasten. Plast är bra i det det ska vara till men inte till såna här saker.

Men det är skillnad på mej och ungdomen. Dom vet ju inte av något annat. Men jag har varit med om en annan maskin som jag tycker är lika bra, ja bättre. 20 år och aldrig en reparation. Så länge räcker inte en sån här masin utan att det blir fel och krångel. Det är *inget* som är så bra som det var för 20 år sedan. □

"Klotter" på väggarna i Fritz Sjöbloms Triåfabrik i Borås
foto Borås museum

SYMASKINEN-HISTORIA-SYMASKINEN-HISTORIA

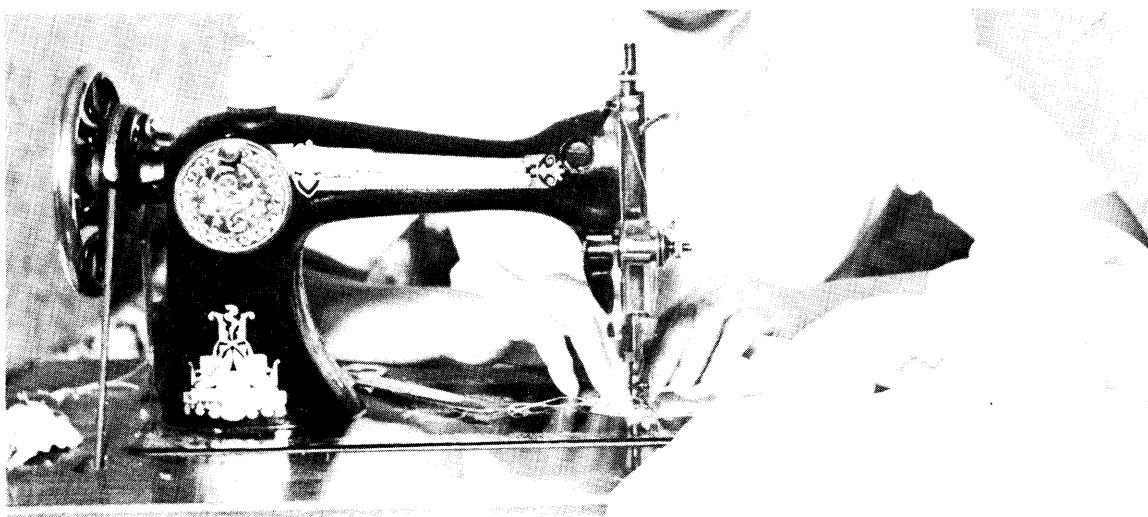

foto Walter Pöppel

50-TALET: TRAMPSYMASKINEN

I början på 50-talet var trampsymaskinen fortfarande den vanligaste i svenska hem. Det var också ofta den enda maskinella utrustning man hade, men å andra sidan fanns den i nästan alla hem. De flesta kvinnor var hemma på heltid – 79 %. 12 % hade deltidsarbete och 9 % heltidsarbete. Antalet kvinnor som var knutna till arbetet i hemmet var lika många som antalet arbetare i hela den svenska industrin: 1,5 miljoner.

Enligt en Gallup-undersökning gjord 1945 sydde omkring 90 % själva nattkläder, förkläden, rockar, enklare bomullsklänningar och barnens kläder. Av barnkläder sydde de flesta flickklänningar, ungefär hälften golfbyxor och 38 % sportjackor.

60-TALET: DEN ELEKTRISKA SYMASKINEN

Den elektriska symaskinen blev allt vanligare. Samtidigt utvecklades maskinen med friarm, zigzagsöm och rörlig pressarfot. Fortfarande sydde husmor mycket. I en undersökning våren 1957 frågade Konsumentinstitutet 1 000 husmödrar med barn om hemarbetet. Nästan alla hade symaskin. Den användes flitigt – sömnaden tog i snitt lika mycket tid som tvätten – och då var det sällan fråga om automatiska tvättmaskiner och strykfria material.

Fortfarande var barnkläder det man sydde mest men mer än hälften sydde också till vuxna. De hemarbetande sydde dubbelt så mycket som de som förvärvsarbetade på heltid. Arbetarkvinnor sydde mer än kvinnor gifta med tjänstemän. Näst efter matlagning och bakning var sömnaden det populäraste arbetet.

70-TALET: DEN AUTOMATISKA MASKINEN

”Sicksackmaskinen blev den maskintyp som är tillräckligt mångsidig för att fylla behovet i de flesta hushåll. För konstruktörerna fanns emellertid möjlighet att bygga ut sicksackmaskinen med schabloner för att åstadkomma automatiska mönstersömmar: automatikmaskinen gjorde sitt inträde på marknaden. Mönstersömmarna underlättar inte sömnadsarbetet och är för de flesta husmödrar knappast av praktiskt värde – den vanliga sicksackmaskinen är tillräcklig. Men den som har tid och intresse kan givetvis utnyttja

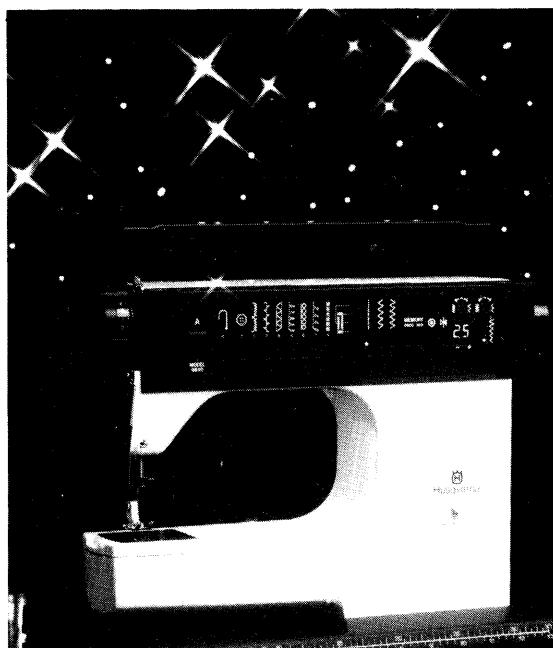
IIA- SYMASKINEN-HISTORIA-SYMASKINEN-HISTO

automatikmaskinens möjligheter bl a för att garnera sänglinne m m", skriver Råd & Rön på 60-talet. Konsumentinstitutet var också skeptisk i skriften "Symaskiner" 1968: "Automatos är grekiska och betyder 'som handlar av sig själv' . . . Men så är det inte med en automatisk symmaskin . . . Tvärtom ökar kraven på den som syr: mera att lära, mera att komma ihåg, flera detaljer att sköta."

Men de många nya materialen – stretch, plysch, nya former av triå – gjorde också nya sömmar nödvändiga. Nyttosömmaskinen, som var en enklare variant av automatikmaskinen, fyllde ett behov. "Man behöver en symaskin som syr raksöm och sicksack. Det är en fördel om den dessutom syr flerstegssicksack och fällsöm, som också kallas blindsöm", skrev Råd och Rön 1876.

Säkert fanns intresset för sömnad kvar hos kvinnorna men tiden var det sämre med: från mitten av 60-talet började den stora utmarschen av kvinnor på arbetsmarknaden, och det var småbarnsmödrarna – de mest symotiverade – som var den stora arbetskraftsreserven.

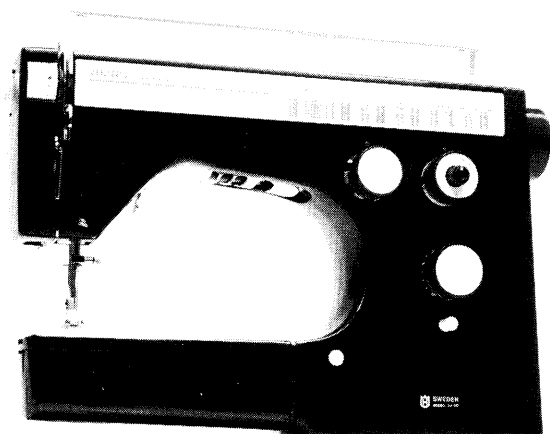
Samtidigt som maskinerna blev enklare, lätthanterligare och användbarare blev tiden att använda dem mindre.

bli en hobbymaskin. Hemarbetet är ett heltidsarbete för relativt få kvinnor idag. De andra måste hårt prioritera sin tid när jobbet och det nödvändiga hushålls- och barnarbetet fått sitt. För dem som syr av lust och läggning kan det då vara en extra poäng att ha en mångsidig och enkel maskin. De andra kanske inte behöver någon symaskin alls längre.

En del branschfolk tror att lågkonjunkturen kommer att öka sömnadsintresset, andra inte. Försäljningen av mönster har minskat med 10 % men på ICA-kuriren noterar man "ett enormt sömnadsintresse".

Allt färre tycks dock sy barnkläder, vilket kan hänga ihop med ett barnmode av jeans och triåtröjor, som knappast är någon poäng med att sy. Det man syr är enligt experterna "klassiska kläder, de hetaste modeplaggen och dyra plagg som jackor och kappor där man verkligen kan tjäna pengar". Men enligt Konsumentverket 1980 lönar det sig inte att sy nytt. Det som lönar sig är att sy om gammalt eller att, om man får tag i billiga tyger, sy "med sömsmån och växtmån". Sömnaden påverkas av modet – jeansperioden var "en svart tid" ur den synvinkeln. Kläderna ska vara enkla, billiga och snabbsydda. Två rubriker ur ICA-kurirens sömnadskurser kan illustrera utvecklingen: i mitten på 60-talet hette det "Provningen gör plagget" – 1981 "Låt maskinen göra jobbet".

80-TALET: DATASYMASKINEN

"80-talets symaskin" – så lanseras datasymaskinen. Den är så enkel att "ett barn kan sköta den", den har många finesser och möjligheter. Men samtidigt har symaskinen alltmer förskjutits från att vara en nödvändighetsartikel till att

- KONSTRUKTÖRER /PRODUCENTER - REPLI

Det är nästan bara kvinnor som syr men det är män som konstruerar och säljer symaskinerna.

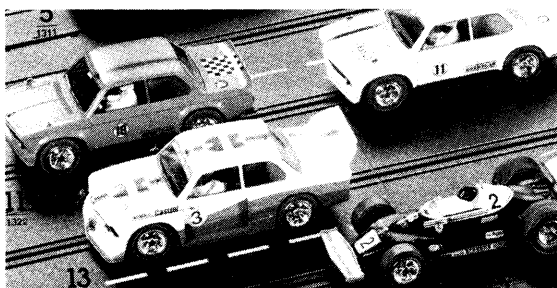
På Husqvarna symaskinsfabrik finns ingen och har aldrig funnits någon kvinnlig konstruktör.

”En ny teknik står till förfogande, typ elektroniken. Komponenterna för elektroniken har blivit så billiga att även vi kan använda dem. Då kan vi göra saker som inte var möjliga tidigare. Vi kan också göra maskinerna mycket enklare. Datasymaskinen har gått åt bägge hållen, dels blivit mer mångsidig, dels mycket enklare.”

”Det intressanta är vilka rationaliseringsmöjligheter som finns internt i maskinen. I den första utgåvan har du tagit en befintlig mekanisk konstruktion och byggt in datorstyrning och stegmotorer.

Ett andra steg är när du från början *utgår* från vad du kan göra med elektroniska och datorkomponenter och bygger upp maskinen från det. Men vi kommer säkert aldrig ifrån det här med nål och tråd så du har en mekanisk komponent kvar. Åtminstone för överskådlig tid.”

”Jag är övertygad om att alla symaskiner kommer att se ut så i framtiden. Det måste bli så. Prisutvecklingen kommer att tvinga fram den lösningen. Men framför allt får man en bättre maskin. Tillförlitligare. Mindre delar som rör på sig. Sömnaden får högre precision. Det blir snyggare.”

”Symaskiner är intressanta när man blivit indoktrinerad i 7 år. Men inte så att symaskiner är mitt liv. Det som är intressant är att du kan ta hem produkten och diskutera kring den hemma. De flesta har något intresse av symaskiner. Praktiskt taget alla har synpunkter på den. Man får en mängd intryck och egna intressanta känslor när man syr, men också i diskussioner med andra.”

”Det är en klart positiv biprodukt att symaskinen är en maskin som behövs.

Om du tar det svenska försvaret är ju främsta syftet att vi aldrig någonsin ska behöva använda det. Då börjar man i nästa andetag undra över om man bara ska jobba med grejor som förhoppningsvis blir litet mer eller mindre leksaker för försvaret, vanvördigt uttryckt. Samtidigt som jag i nästa andetag tycker att vi måste ha ett starkt försvar och då måste det ha en vettig utrustning och hela den biten.

Men ur den synpunkten är det betydligt trevligare och positivare att jobba med symaskinen som då används och används överallt och som du kan göra någonting med. Det vill jag nog påstå, eftersom jag gått och funderat åt andra hållet förut.”

”Jag syr en del. T ex är jag expert hemma på att sy i alla knappar. På symaskin. O ja, det går mycket fortare och är enklare. Blir bättre också för den delen, om man vet hur man ska göra.

Likasa att byta dragkedjor i jackor och så där åt ungarna. Alla säger att det är så förbaskat svårt att sy i en dragkedja. Så jag tänkte att det måste jag göra då. Så det är jag också expert på hemma.

För mig är det viktiga att göra plaggen användbara. Det är att lappa och laga. Min fru är inte särskilt intresserad av sömnad. Hon syr lite plagg, visst, men hon är ingen sån där storsömmerska. Vi håller på det som är praktiskt. Vi är absolut inte skapande någon av oss.”

”Symaskiner är en sån där grej där man träffar mycket folk och det är väldigt olika människor. Det är en kul produkt, en väldigt svår produkt, en oerhört avancerad produkt rent tekniskt. Den är mycket kvalificerad som hjälpmotor. Egentligen är den ett litet underverk.

Jag tror att det är många som tycker att det är litet larvigt att jobba med symaskiner. Man får den känslan. Det är ju nål och tråd, va. Nästan litet kvinnligt. Det beror på att dom inte vet vad dom talar om. Dom har aldrig sett en symaskin

Tekniklavinen

Genom att trycka på en knapp kan vi snart få våra bostäder dammfria. Genom att trycka på en annan knapp kan vi utplåna en hel värld.

Redan finns visioner av högeffektiva arbetsplatser där högeffektiva män glider runt bland knappar några dagar i veckan för att sedan till ljuv musik vila ut i kvinnors armar över långhelger i grönområden långt från städernas arbetscentrum.

Många jobb, som idag sköts av kvinnor – t ex på kontor – kommer försvinna. Med datorer kan också många jobb flyttas till hemmen.

Så praktiskt!

Då kan kvinnan sitta hemma vid sin lilla datamaskin för att klockan fem bara ha några meter till sina hushållsmaskiner.

Så skönt!

Då behövs ju inte heller så många daghem. Mamma kan ju då och då kasta ett öga på barnen som kravlar bakom datorn.

Men vad händer med barnens behov av daghem? Av stimulans från andra barn?

Och vad händer med kvinnornas behov av levande arbetskamrater? Och chans till fackligt engagemang?

Det är just den fackliga kampen som behövs för att kunna styra utvecklingen och användandet av tekniken. Det är ju inget fel på teknik i sig. Det är underbart med tvättmaskiner! Mikroelektronik och ny informations- och kommunikationsteknologi kan revolutionera våra liv men bara om de utnyttjas på våra villkor. Fel använda kan de medföra att anställda både kan ledas och kontrolleras på ett nytt och livsfarligt sätt.

Införandet av ny teknik får inte betyda avskedanden eller minska antalet arbetstillfällen. Människor som får monotonare och tristare arbeten genom den nya tekniken måste garanteras andra mer stimulerande arbetsuppgifter. Vi måste kanske slå in på jobbrotaion för att också följa med utvecklingen och bredda vårt kunnande. Vi måste skaffa oss makt över produktionen.

Lavinartat rullar det internationella kapitalets utveckling. Jakten på vinsten hetsar den framåt, till rovdraft på människor och miljö.

Och där står våra ungar på sina rullskridskor mitt mellan hörlurar och bomber. Det är bråttom.

För det går fort.

Birgitta Lagerström

SKV:are – sprid Vi människor

Värva prenumeranter! Bli tidningsombud!

Se till att den finns på ditt bibliotek, sjukhus m.m. Tidningen behöver läsarna – läsarna behöver tidningen.

Palestina lever

Palestina heter den lilla flickan på bilden här intill. Hon var två månader gammal den dagen då bilden togs, på ett sjukhus i Beirut. Hon "förlöstes" under ett anfall mot Beirut av en israelisk granatskärva, som skar upp magen på hennes mamma. Någon såg att barnet i den döda kvinnans mage levde, och förde det till sjukhus.

Först vårdades hon i kuvös, men efter några veckor var hon helt frisk, och de skador hon fått

i ryggen och fötterna av granatskärvan var läkta. Hon kommer att bli ett helt normalt barn, som får växa upp hos sin mors syster – ett av många tusen palestinska martyrbarn som finns i Libanon idag.

Kriget i Libanon har pågått i tio år. Det är ett terrorkrig som främst kräver offer bland civilbefolkningen. Sionisterna och deras allierade i södra Libanon, de högerkristna Haddad-styrkorna, har två mål: att krossa den palestinska befrielse-rörelsen, som har sin främsta bas i Libanon, och att skrämma det libanesiska folket så att det inte längre vågar stödja palestinerna. Enigheten mellan libaneser och palestinier stärks av terrorn mot civila: fienden är ju gemensam. Förstörelsen och dödandet drabbar både palestinier och libaneser.

Den 10–12 september hölls en internationell konferens i Beirut i solidaritet med de palestinska och libanesiska folken. 220 representanter från 65 länder deltog – det var främst folk från fackliga kvinno-, ungdoms- och studentorganisationer, från kommunist- och socialistpartier och från befrielse-rörelser. I konferensledningen satt representanter för en rad internationella organisationer, som KDV, Världsfredsrådet och Internationella Arbetarfederationen.

Jag var där som SKV:s representant, och var den enda svenska deltagaren. Syftet med konferensen var att visa världen vad som hänt i Libanon under sommaren.

Den öppnades av Muhsin Ibrahim, generalsekreterare i LNM (libanesiska nationella rörelsen) och PLO-ledaren Yassir Arafat. Den andra konferensdagens eftermiddag höll de palestinska och libanesiska kvinnoförbunden en särskild minikonferens för kvinnoorganisationernas representanter, då de berättade om kvinnornas situation och kamp i Libanon. På kvällen var det en fantastisk kulturafton med palestinsk och libanesisk musik och dans. Konferensen avslutades på lördagskvällen med att Arafat höll en mottagning för alla deltagarna.

På lördagsförmiddagen reste vi runt och tittade på några av resultaten av de israeliska angreppen i mitten av juli. Jag åkte till staden Nabatiyeh en bit inåt landet i söder.

Längs kustvägen mellan Beirut och Saida såg vi hus som skjutits sönder vid israeliska landstigningsoperationer och ruinerna av det stora oljefinaderiet Zahrani söder om Saida, som jäm-

foto: Lotta Schüllerqvist

nades med marken av israeliskt bombflyg i mitten av juli. Då bombades också broar, vägar och samhällen i hela södra Libanon, och stadsdelen Fakhani i Beirut. Israelernas plan var att samtidigt slå ut transportsystemet i söder och PLO-ledningen i Beirut, för att sedan kunna ta sitt nästa steg: att invadera södra Libanon och flytta Israels nordgräns upp till Litanifloden. Men attacken slogs tillbaka av de palestinska och libanesiska förenade styrkorna.

Längs vägen från kusten mot Nabatiyeh såg man överallt sönderskjutna hus, och själva staden erbjöd en bedrövlig anblick: massor av hus är förstörda, och en tredjedel av invånarna har flytt norrut. Flyktinglägret utanför staden är helt tomt på folk sedan flera år: vid en israelisk bombattack 1975 förstördes vartenda hus.

På hemvägen åkte vi förbi en ödsligt belägen skola uppe på en höjd – 40 av de 200 föräldralösa barn som var inhysta där dödades vid ett bombanfall i somras. Med tanke på skolans läge kan det inte ha varit fråga om en felträff.

Eftersom jag stannade i Libanon en vecka efter konferensens slut, så hann jag se mycket mer än detta. Genom PLO:s informationsavdelning fick jag tolk och all praktisk hjälp jag behövde, och hann träffa många människor.

Söndagen efter konferensen åkte jag tillsammans med den norska delegationen till flyktinglägret Rashidiyeh 15 km från gränsen mot Israel. Nittio procent av husen i lägret är mer eller mindre sönderskjutna, och över 10 000 av de 16 000 invånarna har flytt. De som bor kvar tvingas leva i skyddsrum under de perioder då israelerna eller Haddadstyrkorna riktar sina angrepp mot lägret.

Jag träffade där tre svenska tjejer, en läkare och två sjuksköterskor, som arbetar på en av Röda Halvmånens sjukvårdskliniker i Palestina-gruppernas regi. Jag mötte också några av de palestinska invånarna, bl a en kvinna i 80-årsåldern som bodde ensam i sitt sönderskjutna hus. Hon flydde för 32 år sedan från sin hemby i norra Palestina – just på andra sidan gränsen ligger den, men hon har aldrig kunnat återvända.

”Nu orkar jag inte fly igen. Jag kan bara hoppas att jag får komma tillbaka innan jag dör”, säger hon och skakar sina händer mot himlen – måtte Allah lyssna till hennes önskan. Sedan ber hon mig berätta för världen om palestiniernas situation. Den bönen fick jag höra från många.

På vägen tillbaka stannade vi i ett annat läger, Ain El Helweh utanför Saida. Det är byggt för 20 000 människor, men idag bor där fyra gånger så många – någonstans måste ju de som flyr från södern ta vägen. Flyktinglägren runt Beirut är också överfulla, både av palestinier och av utblottade libaneser.

I Ain El Helweh håller den norska Palestinafronten tillsammans med Röda halvmånen på att bygga upp en rehabiliteringsklinik för handikappade. Kriget skördar ständigt nya offer.

Jag hann se flera av palestinska Röda Halvmånens sjukhus, som står för den enda fungerande sjukvården i landet, bortsett från dyra privatklinikerna. Röda halvmånen tar emot alla patienter, till en ringa kostnad eller gratis. Krigsoffren och deras familjer, liksom frihetskämparna, har gratis sjukvård genom Röda Halvmånen.

Sjukhusen är små och primitiva men uträttar oförtröttligt ett ändlöst jobb med att reparera skadade och sjuka människor. Vården bygger helt på att läkare och sjukvårdare jobbar mot orimligt låg lön. I grannländer som Saudiarabien kan en läkare tjäna 40 000 kr i månaden – Röda Halvmånen betalar 5–6000 kr i månaden.

Det jag såg på sjukhusen kommer jag aldrig att kunna glömma: dels framtidstron och den enorma styrkan hos dem som jobbade där, och hos en del av patienterna. Och dels några av krigets offer: en elvaårig föräldralös flicka som varit på sjukhuset sex år. Hon är skadad i ryggen och kan inte gå. Hon har, liksom de andra barn som mist sin familj, ”adopterats” av revolutionen, vilket betyder att befrielserörelsen bekostar hennes uppfostran och utbildning. Palestinska kvinnoförbundet bär en stor del av det ekonomiska ansvaret för de barn som blivit föräldralösa.

På samma sjukhus såg jag också en trettonårig pojke som hittades under jorden när man röjde upp efter massakerna i Tel al Zaatar 1976. Han låg hopkrupen i en spjalsäng, som ett foster, med stora svarta ögon som inget såg, försvunnen in i en skräck bortom all kontakt. Han har inte talat sedan han hittades. Det enda han reagerar för är en liten blind flicka som brukar sitta hos honom och prata.

Vapenvilan som nu råder mellan Israel och PLO innebär inte att det råder fred i Libanon. Under september dödades över 130 människor i sprängattentat på olika platser i landet. Under

"Nu orkar jag inte fly igen. Jag bara hoppas att jag får komma tillbaka innan jag dör"

Foto Lotta Schüllerqvist

min vistelse i landet sprängdes ett PLO-kontor i Saida i luften med hjälp av en trotylladdad bil. Av de uppåt trettio personer som dödades då var över hälften barn – bara sex var militär personal. Kontoret var beläget i en gränd med två femvånings bostadshus – alla som var hemma vid attentatet blev skadade eller dog.

En dryg vecka efter det jag hade kommit hem sprängdes bl a PLO:s informationskontor i Beirut i luften med samma metod som i Saida: 150 kg trotyl i en parkerad bil. Enligt uppgift dödades över 100 personer och fem hus raserades.

I samband med konferensen överlämnade jag

en gåva (2000 kr, en droppe i havet) till palestinska kvinnoförbundet – det var pengar som hade samlats under åren på ett av SKV:s konton. Pengarna ska användas till det barnhem för barn som miste sina familjer i Tel al Zaatar, som kvinnoförbundet driver.

Vi diskuterade vad SKV skulle kunna göra i fortsättningen, förutom att samla pengar. Lokalavdelningarna kan föreslå en skolklass eller ett dagis att ta sig an ett fadderbarn, som man kan skicka pengar till och brevväxla med – det är en idé.

Lotta Shüllerqvist

Stöd till Angola – Vietnam

Tack för alla bidrag till sömnadskooperativ i Angola från oss som arbetar med insamlingen. Vi fortsätter insamlingen och alla bidrag är välkomna till p.g 22 69 67 – 8, Svenska OMA-gruppen.

Tack för alla bidrag till kvinnokliniken i Vietnam. De har varit många och generösa. Målet är 100.000:– Vi har nu samlat in 67.944:–. Insamlingen fortsätter. P.g 513 23 – 4, SKVs Vietnaminsamling.

Värmland i blickpunkten

De "blå sidorna" handlar ganska mycket om Värmland denna gång. Senare kommer vi med rapporter från andra SKV-distrikt. Vi tror det är ett sätt att lära känna varandra inom förbundet.

Värmland hade tidigare flera aktiva SKV-avdelningar, men under några år låg verksamheten nere. Nu växer åter SKV i länet. En ny generation kvinnor har tagit över, och mycket är på gång.

Det började med en studiecirkel i kvinnofrågor. Vi var 7-8 stycken som samlades en gång i veckan för att studera kvinnans situation ur ett socialistiskt perspektiv. Men texten var svår och vi hamnade ofta i berättelser om oss själva, hur vi hade det och vad vi tyckte. Några av oss var hemmafruar med småbarn, några yrkesarbetade, några var politiskt aktiva, några avskydde politik. Vi lärde känna varandra, och när texten var slut ville vi ändå fortsätta att träffas. Vi ordnade julfest för familjerna. Vi hade avslutningsmöte och bjöd in Aase Bang för att tala om SKV. Vi hade avslutningsmiddag på kinarestauranten.

Efter alla avslutningarna var vi några sega stycken kvar som tyckte det skulle vara värt ett försök att starta en SKV-avdelning. En styrelse på fyra och fyra övriga medlemmar, det fick räcka. Vår ambitionsnivå är inte hög, men några saker har vi genomfört under de månader vi har existerat. Vi skrev remissvar på landstingets förlossningsutredning och skrev insändare för att skapa en opinion för att bevara Arvika BB. Över sommaren hade vi läsecirkel med kvinnolitteratur, och under hösten har vi haft en studiecirkel i fredsfrågor med ett välbesökt offentligt möte som upptakt.

BB i glesbygd

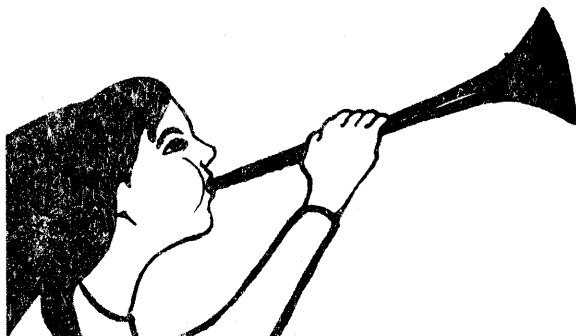
var en viktig sak för oss att engagera oss i. Det gällde att försvara vår rätt till en mänsklig behandling på detta ur-kvinnliga område som kanske ingen man kan sätta sig in i. Det gällde också att försvara glesbygdens rätt till bra akutvård även i besparingstider. Detta är nog aktuellt på flera håll i landet.

Värmlands landsting presenterade i våras en utredning där man ville visa att 1) det är mer

riskfyllt att föda barn på ett litet BB, 2) avståndet till BB har ingen större betydelse, 3) en förlossning på ett litet BB är flera gånger dyrare än på ett stort. Slutsatsen blev att samtliga fyra BB ute i länet skulle läggas ned och centralsjukhusets BB – som ligger mycket ocentralt i en kant av länet – skulle ta över alla födselar. Men räkneförmågan var så dålig och argumenten så svaga hos utredarna att vi misstänkte att det låg andra motiv bakom. Kanske ville klinikchefen på centralsjukhuset ha större klinik, mer personal och mer teknisk utrustning att basa över? Kanske ville läkarna äntligen ta makten över förlossningarna från barnmorskorna, dessa kunniga, självständiga sjuksystrar som behärskar sitt område bättre än chefen/läkaren?

Men säkerheten för barnen och mödrarna garanteras av en bra mödravård, skickliga barnmorskor och en lugn och avspänd förlossning, inte av teknisk apparatur med dataterminaler och bedövningsmetoder! Tack vare våra insändare och insändare från sjukhuspersonalen, VPK och Amningshjälpen samt ett välbesökt opinionsmöte, lyckades vi rädda Arvika BB den här gången. Likaså sparades Torsby BB där protesterna också varit starka. Kamp lönar sig alltid!

Britta Tener, Arvika

SKV i Arvika

Bildandet av SKV Södra Värmland vintern 1979 innebar inte någon nyhet utan ett återuppvaknande för den värmländska kvinnorörelsen. SKV har anrika traditioner i Värmland alltsedan man på 40-talet med både humor och kampanda satte sig i respekt hos kommunalpamparna i Nordvärmland, och även i Karlstad fanns tidigare en aktiv förening. Det kalla kriget på 50-talet och avflyttningen från landsbygden hindrade emellertid en återväxt, och under 60- och 70-talen har SKV fört en ganska anonym tillvaro här i länet.

Det första vi kom att arbeta med var ett vec-koslutseminarium kring temat Kvinnokultur, som gick av stapeln en vacker helg i maj i den natursköna Glaskogen. Trots att vi inte gjort så stor reklam för seminariet kom 35 kvinnor i olika åldrar, och vi hade en oerhört lyckad helg tillsammans. Vi hade inbjudit Ulla Torpe som pratade om kvinnornas miljökamp i en liten by i Västvärmland, och folklivsforskaren Birgitta Klarström som berättade om kvinnornas dolda historia.

Sist men inte minst var till vår stora glädje vår fantastiska SKV-veteran Ellen Eriksson från Ambjörby, då 79 år, närvarande. Ellen underhöll oss en hel eftermiddag med sina fängslande berättelser om hur kvinnorna hade det förr i norra Värmland och hur SKV arbetade däruppe

på den tiden.

Ellen som också är en duktig slöjderska gav den nya föreningen ett par vackra nålbundna vantar och en vacker handvävd kudde, och lagom till julmarknaden i Forshaga och Karlstad gjorde vi iordning vårt första lotteri med dessa som högsta vinster. Dessutom har vi i gruppen tillsammans med kvinnor vi känner drejat, vävt, broderat, stickat och batikfärgat, så vi fick ihop ett riktigt fint lotteri med bara kvinnohantverk som vinster, och på så sätt fick vår kassa ett välbehövligt tillskott.

Under vintern -80 hade vi en studiecirkel kring Vi Mänskors generationspaket, som är ett fint material att samtala kring för att lära känna varandra. Samtidigt delade vi upp avdelningen i en lokalgrupp för Karlstad och en för Forshaga-Deje, då reseavstånden gjorde att flera hade svårt att komma till mötena. Våren -80 hade vi ett nytt seminarium i Glaskogen, denna gång kring temat Kvinnor och fred, till vilket vi inbjöd Erni Friholt och Birgitta Onsell som föreläsare, och Ingrid Udenius som läste sina egna dikter för oss på kvällen

Inför sommaren hade vi planerat att odla lin hos en av medlemmarna som har en bondgård. Vi ville försöka lära oss detta gamla kvinnohantverk och samtidigt dokumentera vårt arbete för att sedan göra en utställning om alternativ textilproduktion. Vi planerade och sådde, men när vi inspekterade vår odling fanns där bara tistlar... Men inte ska vi ge upp så lätt, nästa år försöker

Värmlänningar för nedrustning

Vi är många, som idag känner stark oro inför hotet som den pågående kapprustningen utgör. Men oron kan bli en resurs. Den kan leda till engagemang och vårt engagemang kan leda till handling!

I Värmland har det vuxit upp en rörelse, som kallar sig **Värmlänningar för nedrustning**. En handfull människor träffades på en kurs om rustningsbilden på Stöllet i november ifjol. Vi som deltog blev skakade över den insikt, som blev så levande, så stark och djup genom den information vi fick. Att åka hem utan att fortsätta arbetet med nedrustningsfrågan var inte att tänka på. Följden blev ett gräsrotsarbete, där fler och fler på olika orter drogs med.

Vårt första mål var en fredsvecka i april, för att nå intresserade och sprida information. Därefter hade vi ett helgmöte i Ransäter, där vi till-

sammans formulerade en plattform. Med utgångspunkt i denna beslöt vi bl a att bygga upp lokalgrupper kring nedrustnings- och fredsfrågor. Med jämna mellanrum anordnas också länsmöten.

Värmlänningar för nedrustning har haft flera appellmöten och bokbord med namninsamling för en kärnvapenfri zon. Flera studiecirkelar kring fredsfrågan är på gång runt om i länet. I Karlstad pågick t ex en effektiv dörrknackningskampanj under FN-veckan.

Vi tror, att om vi här i vårt hörn av världen inte tiger still, så kan vi tillsammans med alla andra människor på alla andra platser bli en mäktig motkraft, som ger eko ända in i Vita Huset och Kreml.

Ring mig, tel 0552/111 14, om du vill veta mer om Värmlänningar för nedrustning.

Agneta Åberg, Deje

vi allt igen.

Det är inte bara tistlar i linäkern vi har att kämpa mot i Värmland, här finns också mycket annat ogräs på vår väg mot jämställdhet. Det senaste hotet är att man beslutat centralisera förlossningsvården inom länet. Rätten till smärtfri förlossning som vi under så många år kämpat oss fram till, använder man idag som argument för att lägga ner mindre förlossningsavdelningar och tvinga oss till långa resor och all den otrygghet detta medför när vi skall föda våra barn! Samma ointresse för barnens välfärd präglar kommunernas barnomsorgspolitik, som idag endast innehåller nedskärningar och skrinlagda utbyggnadsplaner. Värmland är också hårt drabbat av arbetslöshet, och detta slår som vi alla vet hårdast mot kvinnorna.

Miljökampen är en annan angelägenhet som blir allt viktigare för oss kvinnor i Värmland. Länet har länge använts som råvaruskaffereri för storbolagen inom skogsindustrin, och kalhyggena brer ut sig i takt med avfolkningen från landsbygden.

Ellens berättelser om kvinnorna i Värmland förr har lärt oss att det finns en styrka och envis-

het bland kvinnorna i Värmland. Hårt arbete i skog och på åkrar och fattigdomen i arbetarfamiljerna på bruksorterna ställde stora krav på kvinnornas uthållighet och uppfinningsrikedom och skapade en stark kvinnogemenskap i gårdagens Värmland. Idag tar vi vid och försöker återupprätta denna styrka och sammanhållning, och tillsammans skall vi nog klara av att bekämpa krisen och fördriva tistlarna, röja bort slyet och så igen kalhyggena i det värmländska livet. I SKV i Värmland ska vi både skratta, gråta och kämpa tillsammans. Under vintern som gick bildade några tjejer i Arvika en egen SKV-avdelning och i Karlstad är tillströmningen stor. Vi blir fler och fler . . .

Marianne Edgren, Forshaga

Kvinnokurs i Skåne

På Fridhems folkhögskola i Svalöv, några mil från Lund och Malmö, skall vi under våren 1982 (januari – maj) arbeta med en kvinnolinje. Vi hade en sådan våren 1981 och såväl vi lärare som deltagarna tyckte att vi fick mycket ut av den.

Vi strävar efter att få en så allsidigt sammansatt grupp som möjligt med olika åldrar, yrken och utbildningar representerade. Så var gruppen våren 1981 sammansatt och det ömsesidiga idé- och tankeutbyte som detta gav, var stimulerande.

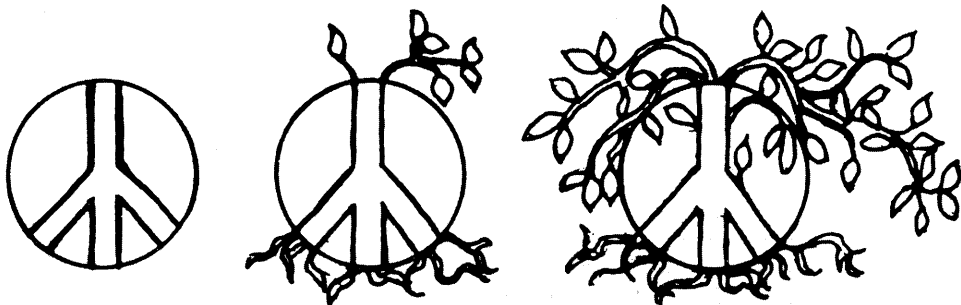
Vi skall läsa några teoretiska ämnen men också ägna oss åt ämnen som kan vidga vår förståelse att kommunicera, ge uttryck för våra känslor och träna oss att framträda i olika sammanhang. Vi läser historia, biologi och samhällslära, allt med betoning på kvinnofrågor och vi har också svenska, keramik, rytmik och estetisk verkstad.

Vill Du veta mer om kursen så ring till Kjerstin Persson 0418/632 25 eller Anna Klara Arvidsson (på kvällen) 0418/651 17.

STARKA FLICKOR

*Att sitta på sin bak
och bara virka sagor
är ingenting för starka flickor.
Nej, opp och hoppa,
leta rätt på grova stickor
Sticka sedan stora sjok
av verklighet
att hänga högt
att synas
bärf från till himlen*

Ingrid Udenius, Årjäng

Svenska Kvinnors Vänsterförbund

K

Box 3120 103 62 Stockholm Tel: 08/11 49 61 Tis och tors 18-20

Postgiro 50 50 95-0 Insamlingskonto 5 13 23-4

SKV är partipolitiskt obundet och verkar för ett demokratiskt samhälle med en ekonomi som inte bygger på profit utan på människors behov, ett samhälle fritt från alla former av förtryck.

Förbundets målsättning är att verka för jämlikhet mellan kvinnor och män och för kvinnornas deltagande på alla områden av det ekonomiska, sociala och politiska livet, samt att verka för ett socialt och ekonomiskt rättvist samhälle där alla har ett meningsfullt arbete.

● Att verka för ett samhälle där alla barn och ungdomar kan känna trygghet och har lika värde, och där de tillförsäkras fysisk och psykisk hälsa och ges samma utbildningsmöjligheter.

● Att verka för fred, allt framtidsarbets grundval – mot krig och imperialism, krigens främsta orsak. Förbundet vill verka för allmän och total nedrustning.

● Att verka för skydd av vår egen och framtida generationers miljö, för ett resursbevarande samhälle som tar hänsyn till människors verkliga behov och sambanden i naturen.

● Att verka för solidaritet mellan folken, för folkens nationella oberoende, för de förtrycktas befrielsekamp, för en värld fri från varje form av ekonomiskt, politiskt, socialt och kulturellt förtryck, mot fascism och rasism. Att bekämpa all kommersiell exploatering av såväl vuxna som barn.

SKV har i korthet följande historia. 1914 bildades Föreningen Frisinnade Kvinnor under parollen: Mot krigspsykos, för demokrati och kvinnors likställighet. År 1931 utvidgades förbundet så att ett samarbete blev möjligt mellan alla kvinnor som önskade en samhällsutveckling i vänsterriktning. Då fick förbundet sitt nuvarande namn.

År 1946 anslöts Svenska Kvinnors Vänsterförbund (Swedish Women's Left Federation) till Kvinnornas Demokratiska Världsförbund, KDV, (Women's International Democratic Federation, WIDF).

KDV har 129 anslutna organisationer i 114 länder med flera hundra miljoner medlemmar. KDV har tillerkänts konsultativ status hos FN:s ekonomiska och sociala råd samt hos UNESCO. Denna status innebär rätt att yttra sig vid sammanträden och att framlägga egna förslag muntligen eller skriftligen.

SKV-avdelningar

Arvika

Brita Tener
Högåsvägen 4
671 00 Arvika

Ambjörby

Ellen Eriksson
Box 414
680 52 Ambjörby
Tel 0563/802 32

Båtskärsnäs

Lilly Johansson
Box 203
950 54 Båtskärsnäs

Deje-Forshaga

Monica Ranung
Bokliden 20
667 00 Forshaga
Tel. 054/705 34

Finspång

Anna-Lisa Göransson
Grytgölsvägen 24
612 00 Finspång

Gotland

Gunilla Manneke
S:t Klemensgatan 3
621 00 Visby

Göteborgsdistriktet

Evy Andrén
Barytongatan 4
421 38 V:a Frölunda
Tel 031/47 40 02

Huskvarna

Ingrid Nilsson
Munkgatan 5
561 00 Huskvarna
Tel 036/13 74 55

Karlshamn

Sonia Karlsson
Pl 1049
290 72 Asarum
Tel 0454/291 60

Karlstad

Sonja Andersson
Bergslagsgatan 2 B
652 22 Karlstad
Tel. 054/181 96

Katrineholm

Inger Andersson
Wasavägen 62 A
641 37 Katrineholm

Linköping

Elisabet Persson
Skolgatan 9 A
582 34 Linköping

Ljungby

Anna Greta Svensson
Brogård
340 12 Annerstad
Tel 0372/220 69

Luleå

Agnes Wennberg
Krongårdsringen 30
951 00 Luleå
Tel 0920/195 34

Lund

Astrida Svensson
SKV-Lund
Box 1208
221 05 Lund
Tel 046/14 94 04

Malmberget

Siv Lundberg
Grevgatan 13
971 00 Malmberget
Tel 0970/218 26

Motala

Irene Ernstål
Gustavsviksvägen 117 A
591 72 Motala
Tel. 0141/577 18

Piteå-Munksund

Siri Aldrin
Strandvägen 5
941 00 Piteå
Tel. 091/372 76

Sala

Ann Genell
Rosenbergsgatan 20
733 00 Sala
Tel. 0224/137 76

Skellefteå

Kristina Näsström
Fack 96, Lasarettet
931 86 Skellefteå

Skövde

Karin Sandelin
Mariestadsvägen 75
541 00 Skövde

Stockholmsdistriktet

Britta Ring
Räggatan 8
116 59 Stockholm
Tel. 08/43 16 36

Södertälje

Sanna Töringe
Holfastvägen 9
151 36 Södertälje

Uppsala

Kristina Östberg
Våktargatan 30 A
754 22 Uppsala

Växjö

Karin Hartvig
Öjabyvägen 93
352 50 Växjö

Ängelholm

Charlotte Hamilton
Össjö Pl 265
262 00 Ängelholm

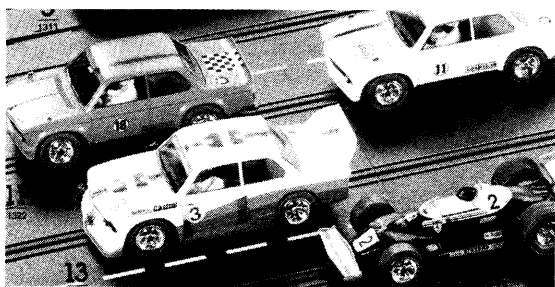
Örebro

Monica Serrander-Jansson
Postmästergatan 14
703 78 Örebro

KER – KONSTRUKTÖRER/PRODUCENTER – RE

någon av dom. Dom har bara hört talas om det och sett att mamma trampat på en för många, många år sedan.

På ett sätt känns det meningsfullare än att hålla på med växellådor och bakaxlar för det är ju egentligen ingenting. Det är bara en komponent i något stort. Det här är ju en komponent som man vet kommer till nytta när den går härifrån. Man vet att den kommer att användas. Det är en skillnad. Fast sen att den gör nytta i hemmen, det kan jag inte påstå påverkar mig ett enda dugg.”

”När dom har männen med sig existerar bara datasmaskinen. För att dom tycker det är så roligt va.”

”Vi skulle inte må illa av att ha någon kvinna här på den tekniska avdelningen, för det finns många pojkar som blir mycket ordentligare när kvinnor är i närheten. Vi kanske fick bättre fart på våra killar då, det vet man ju inte.”

”Om män ägnade sig åt symaskinen tror jag att tekniken skulle ha större intresse.

I vår tyska marknadsundersökning om datasymaskinen var det ju männen som bestämt köpet i 6% av fallen. I en kommentar stod det att han var tekniker och att det inte var lönt att diskutera när man började komma in på det här med datateknik. Så det är klart att vi ser en möjlighet att ytterligare intressera männen för symaskiner. Männen blir ju genast intresserade om du säger att du kan laga segel och båtkapell t ex. Men steget därifrån till att intressera dom för att sy plagg... det är mycket svårare.”

”Män är klart intresserade av tekniken i maskinen. Det verkar som om dom vore mer intresserade av datateknik (trots att man inte kan mixtra med den) än av rent mekaniska grejor. Jag vet inte varför men det verkar bara att vara så.”

”Det är mycket karlar som syr. O, jösses, ja. Mycket mer än man tror. Och dom köper data. Det är till 1000 procent säkert, när en karl ska ha en symaskin. Han köper alltid det bästa som

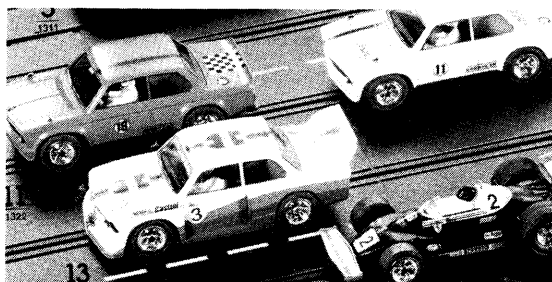
finns. Så det har ingen betydelse om den kostar 10.000 kronor, jag är helt övertygad om att han köper den i alla fall. Ungefär var tjugonde som köper är karl. Det finns karlar som är väldigt duktiga på att sy.”

”Om både en karl och en kvinna kommer in så är det alltid karln som hävdar att dom ska köpa en data. Till nittinie och en halv procent. Dom är inte rädda för data som kvinnorna är.”

”Den här datan kan ju inte ta bort något arbete. Folk har fått för sig att det där med datan är väldigt farligt. Det går inte att diskutera bort. Men här kan han inte göra skada när han sitter i maskin.”

”Konsumenterna är inte intresserade av om det är elektronik, mekanik eller häxkonst i maskinen. Skulle i alla fall inte jag vara. Jag är intresserad av pris, av vad du kan göra och hur jag skall sköta den.”

”Egentligen är det ingen skillnad på att jobba med symaskiner eller med militärteknik. I båda fallen är det ytterst fråga om hur du på bästa sätt ska använda dom här grejorna. Det är ingen skillnad på om det är män eller kvinnor som ska använda den.”

”Vi trodde i början att det fanns ett motstånd mot datateknologin och funderade på det med jämna mellanrum. Men i dag har du datateknik på så många ställen så folk har ingen direkt rädsla under förutsättning att den fungerar tillförlitligt. Konsumenten märker enbart om han måste lämna in den till reparation. Någon egentlig rädsla för data tror jag inte finns längre.”

”När vi introducerade 6690 i Sverige så undvek vi helt klart att tala om datasymaskinen. Då trodde vi att det fortfarande fanns en viss rädsla för att det är något stort och besvärligt och att det är någonting hemskt. Men idag säger vi datasymmaskin genomgående”.

”Om man tycker att man blir av med något väsentligt när man inte får sitta och sy för hand, då är det terapi man sysslar med. Det är min

uppfattning definitivt. Det beror väl på vad man vill ha livet till. För mig är det ingen meningsfull sysselsättning om jag kan göra något annat: gräva i trädgården, plocka bär, leta svamp med ungarna eller vad som helst. Det tycker jag är mycket meningsfullare än att brodera på byxor.

Datasymaskinen kan ju bara underlätta ditt arbete, inte ta över det. Så länge det underlättar är det OK tycker jag. Det är en ren informationsfråga om man tror något annat. Dom har inte blivit informerade. Man har inte sagt att en sådan här apparat tar ju inte bort något, den bara tillför. Jag vet inte vad den skulle tagit bort. Att sy för hand har inte med skicklighet att göra. Det är bara en fråga om hur mycket tid du har. Tänk istället på vad den tillfört. Du har möjlighet att skapa, sy lite skojiga mönster, kombinera mönster själv."

"Det finns många som är rädda för elektronik. Folk var ju rädda för glödlampan och det är dom inte längre. Det gäller att ta bort folks rädsla."

"Man skulle utan svårighet kunna tänka sig att bygga in en instruktionskassett och också någon liten TV. När du då trycker talar den om hur du ska göra för ett visst moment. Men nu tycker jag vi kommer in på väldigt spektakulära saker." □

Repliker ur samtal med

Kjell Andersson, chef för Husqvarnas utvecklingsavdelning. Han är maskiningenjör från Chalmers och har arbetat med motorsågar.

Bengt Gerborg, chef för Husqvarnas marknadsavdelning, också han Chalmersingenjör. Han har tidigare arbetat med testutrustning för Vigen på SAAB i Göteborg.

Rune Lindström, tekniker och ekonom. Han är "tredje generationens rakt nedstigande – ja kanske det är både fem och sex – i Husqvarna". Tidigare arbetade han bl a på Volvo och på Centrala Flygverkstaden utanför Linköping.

Rune Jonsson, symaskinsförsäljare i Linköping.

Konsumentrådgivning är ett "kvinnoyrke". Förnuftiga människor som ska lotsa oss genom ett hav av produkter som vi inte vet om vi behöver, vill ha eller har råd att köpa. Vad tycker då konsumentsidan/kvinnosidan om utvecklingen av symaskinen?

"En bra raksöm och sicksack det är vad du behöver. Det är ju en vansinnig utveckling att det ska bli som stora dyra bilar. Det är klart den elastiska sömmen är bra för de nya materialen sammetsstretch, polyester etc. Knapphål kanske.

Det är bara det att när en instruktör visar de nya maskinerna så verkar de så lockande och jag har tänkt att det måste vara samma förtjusning, det måste vara precis såhär som killar upplever att se på motorcyklar.

Gamla sömmerskor säger att det finns ingen maskin som syr så fin raksöm som en gammal trampmaskin."

"Maskinen har ju blivit förbättrad med en massa fåniga onödigheter. Men man har också fått hjälpmedel som mellanlägg, tryckknappar som inte behöver sys fast, påpressbara lappar, färdiga kanter till jeans. Och termostatjärnet, det fanns för tjugo år sen men det var inte allmänt utbrett. Än mindre ångstrykjärnet. Det är på många sätt lättare att sy nu, med alla tillbehör. Och framför allt bättre mönster, som är exaktare. Och det finns större utbud av kurser."

"Sy på symaskin? Det kan väl vem som helst! Visst. Men – säger fackfolk som kommer i kontakt med hemsömmande husmödrar – många av dem som köpt fina, moderna symaskiner utnyttjar dem inte hundra-procentigt. Symaskinen kan göra en mängd arbeten som man av slentrian gärna sätter sig och syr för hand. Och även den vanliga rak- eller sicksacksömmen får man bättre

resultat av, om man känner till lämpligaste stygnlängd, nål, tråd. Det lönar sig att bli bästa vär med sin symaskin.”

ICA-kuriren nr 7, 1965.

”Om man ska vara kritisk så sätter sig kvinnor oftast inte in i automatiken. När jag köpte min maskin 1962 så kastade sig min 12-årige son över maskinen och instruktionsboken: – Mamma har du sett att den har reduktionsväxel?! Jag hade aldrig hört talas om reduktionsväxel och om inte han hade upptäckt den, ja . . .

”Varför, undrade **Hildur Hellstrand**, är ni så ivriga att sälja automatic-maskin? Sicksack- och raksömsmaskinerna kommer alltid i skymundan. Man får liksom skämmas för att man inte förmår uppskatta detta teknikens under. – Ju mer hushållen rationaliseras, desto mer tid får man över till hobbybetonad verksamhet, svarades det. Man vill göra något roligt med sina egna händer. Och vi tror här alldeles bestämt, att där kommer hemsömnaden in. Framtidens husmor kommer att unna sig glädjen av att ha en maskin, som kan mycket. Man vill välja en maskin som inte bara kan det allra nödvändigaste. Vi är därför helt övertygade om, att våra kunder i det långa loppet är mest tillfreds med att i dagens läge köpa en automaticmaskin.”

ur ”10 husmödrar granskar industrier i hemmets tjänst”, denna gång Husqvarna, ICA-kuriren nr 41/1961

”Ett problem för amatörsömnaden är frammatningen av tyget. Tygerna drar sig gärna. Jag tycker dom kunde ha gjort något åt det i stället för en del finesser dom hittat på . . . Som Husqvarnas reklam om att man kan skriva med deras maskin. Jag ringde och frågade om man kunde sy med den också. Med fler finesser så blir maskinerna känsligare. Knapphålen har väl blivit bättre, men raksömmen har inte blivit det. Raksömsmaskinen sydde finast. Men sicksackmaski-

nen har så många andra fördelar att det är inte värt den där fina sömmen att avvara sicksacken.”

”Den gamla Husqvarna, en liten grön, med raksöm, sicksack, elastisk söm och friarm – den var bra. När friarmen kom – det var en fantastisk utveckling, lika revolutionerande som sicksacken. Det man skräms av är den här utvecklingen till alltmer avancerade maskiner – men så säger jag nu till dig. Om man talar med Else-Marie Gutarp som arbetat många år på Husqvarnas sömnadsavdelning så skulle hon säga Men Gia, visst är väl den och den sömmen bra. Och det skulle jag ju hålla med om...”

”När det kom en farbror hem till oss för att sälja HUSQVARNA symaskiner hade jag användning av vad jag lärt mig. Vi fick en broschyr som mamma och jag noga tittade i. Först ville mamma ha den dyraste som kunde skriva. Men sedan kom vi på att en hälften så dyr hade starkare motor och bättre hållfasthet.”

10-åringar granskar marknadsföring, Råd & Rön nr 8/1981 □

Repliker ur samtal med/skrifter från

Maja-Lisa Furusjö, chefredaktör på ICA-Kuriren.

Gia Ringqvist, bl a modereradaktör på ICA-Kuriren. Båda har under många år arbetat där.

Gunnel Winka, föreståndare för Stockholms Systuga.

Britt Barke, Stilmönster

Konsumentverkets faktablad om symaskiner
Råd och Rön

...OM TUPPAR SOM VAKTAR SIN HÖNSGÅRD. . .

För femton år sen fick näringsfrihetsombudsmannen, NO, anledning att granska symaskinshandeln. De marknadsledande symaskinstillverkarna vägrade att sälja sina maskiner annat än genom egna försäljare och butiker. Man nekade också andra symaskinsmärken tillträde till de egna butikerna. NO skulle utreda om denna så kallade exklusiva försäljningsform var bra för konsumenterna. Men det visade sig snart att ärendet lika mycket handlade om vilken symaskinsutveckling som var önskvärd.

I mitten av 60-talet hade de stora symaskinsleverantörerna i Sverige – Husqvarna, Singer, Bernina, Pfaff och Elna – utvecklat automatikmaskiner. Det var symaskiner som utöver raksöm och sicksack också kunde sy dekorsöm och extra nyttosömmar, som over-lock och tre-stegssicksack. Automatikmaskinerna svarade 1966 för tre fjärdedelar av försäljningen i Sverige.

En av dom som ville komma in på den svenska marknaden men som motarbetades av de fem storas försäljningssystem var importören av japanska Koyo. Koyo tillverkade vanliga sicksackmaskiner. Importören hävdade att det exklusiva försäljningssystemet var förklaringen till att de automatiska maskinerna sålde så bra. De modellerna gav både försäljare och leverantör bättre förtjänst. Om däremot konsumenten i butiken kunde jämföra olika märken och modeller så skulle de flesta köpa vanliga sicksackmaskiner eftersom automatiken var onödig för vanlig hemsömnad, hävdade Koyoimportören.

De stora leverantörerna var oroad. Symaskinsmarknaden var svår redan innan de billiga japanska maskinerna kom. Symaskinens plats i hemmen var inte längre självklar. Ända in på 50-talet hade symaskinen varit en av de få men oundgängliga hushållsmaskinerna i svenska hem. Symaskinen sparade stora pengar åt den husmor som sydde familjens kläder.

Symaskinen utvecklades med sicksacksöm,

E
(S)ÖMM
HISTO

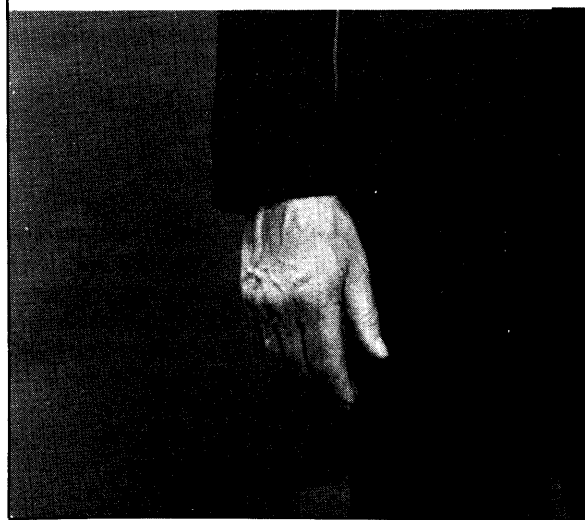

foto Jan Ek/A-bild

N MANDE ORIA

friarm – som gör det lättare att sy ärmar och andra smala plagg – och rörlig pressarfot, som obehindrat klättrar över tjockare partier med flera lager tyg. Konsumentrådgivarna applåderade.

I Sverige som inte härjats av kriget, steg levnadsstandarden snabbt. Svenska hushåll hade råd att köpa de nya maskinerna som skulle rationalisera hushållsarbetet. Det öppnade dörren till förvärvslivet för kvinnorna. Eller, om man ser det så, hjälpte näringslivet att få den arbetskraft man då behövde.

Samtidigt blev symaskinsmarknaden svårare av samma skäl. Yrkesarbetande kvinnor använde mindre tid till hemsömnad, istället gick de och köpte färdigsydda kläder och konfektionsindustrin gick framåt.

Nio av tio hushåll hade symaskin – och en symaskin är långlivad. Hur skulle tillverkarna intressera dessa kvinnor som redan hade en maskin de sällan använde för att köpa en ny?

Dekorsömmen var ett försök att väcka intresset för sömnad som hobby. Nya elastiska sömmar skulle göra det enklare att sy i stickade material som jersey och så småningom velour. Konsumentrådgivarna var tveksamma till om de nya automatikmaskinerna var något att rekommendera vanliga familjer.

Men försäljarna talade för sin vara. De flesta symaskiner såldes av hemförsäljare men under 60-talet kompletterade de stora leverantörerna sin försäljning med allt fler butiker.

När de japanska enklare maskinerna stoppades i fackhandeln, kom de att säljas mest i varuhus. Det var en relativt ofarlig konkurrens för de fem. Symaskiner var svårsålda och kom lätt i skuggan av mer lättsålda varor. Om importörerna byggt upp egna exklusiva försäljningssystem så hade maskinerna blivit dyrare.

De fem stora försvarade sitt försäljningssystem med att det krävdes kunniga försäljare för att automatikmaskinerna skulle komma till sin rätt. Och det vore orimligt att begära att försäljarna skulle kunna lära sig flera märken lika bra. I fri handel skulle dessutom hela symaskinsförsäljningen minska, hushållen skulle hellre köpa andra kapitalvaror som diskmaskin och stereo.

**...ELLER KRIGET
OM SYMASKINS –
KUNDERNA...**

Handläggaren på NO menade att i fri handel med större urval i butikerna skulle fler välja vanlig sicksackmaskin. Och om försäljningen minskade, så berodde det väl på att det inte fanns så stora behov av symaskiner.

Reaktionen från de stora leverantörerna blev kraftfull.

Bernina hävdade att om handläggarens förslag gick igenom så skulle kvalitets-märkena försvinna för marknaden.

Singer påminde om att företaget på 50-talet hade försökt ersätta egna försäljare med distribution via järnhandeln, radioaffärer och varuhus. På tre år hade försäljningen sjunkit med 30 procent.

Ett av de viktigaste inläggen – att döma av NOs beslut – kom från Husqvarna som stod för mer än hälften av symaskinsförsäljningen i Sverige. Ur Husqvarnas svar till NO:

”Husqvarnas möjligheter att existera som symaskinsfabrikant beror på våra högt utvecklade, moderna symaskinstyper. Utan tillgång till en stor hemmamarknad, där konstruktioner och försäljningsmetoder kan utprovas, kan vi icke upprätthålla vår stora försäljning på export.”

(. . .) ”Trots det höga kostnadsläget i Sverige har det lyckats Husqvarna att höja försäljningen på utlandsmarknaderna. Att detta lyckats beror på en produktutveckling som tagit hänsyn till konsumenternas verkliga behov. Hade inte produktutvecklingen inriktats på avancerade modeller hade vi icke kunnat vidmakthålla vår symaskinsproduktion.”

(. . .) ”Vår export uppgår till 65 procent av antalet tillverkade enheter och ger Sverige en positiv bytesbalans i fråga om symaskiner.”

Även från konsumentrådgivarhåll fann man fler fördelar än nackdelar i det försäljningssystem som fanns. Symaskinen är så pass komplicerad att den fordrar grundlig demonstration för att komma till sin rätt – och den undervisningen är märkesförsäljarna bra på, menade representanter för konsumentinstitutet och textilläroarbildningen.

Efter fyra års utredning beslutade NO i juni 1970 att avskriva ärendet. De stora leverantörerna av symaskiner hade vunnit tillfällig arbetsro i Sverige.

KONKURRENSEN HÅRDNAR

1970 såldes 90 000 nya symaskiner i Sverige. Men med lågkonjunkturen sjönk efterfrågan för att efter en återhämtning 1976 nå bottennoteringen 58 500 år 1980.

Allt fler kvinnor förvärvsarbetade, importen av kläder från lågprisländer ökade och färg-TV

och andra förfinade kapitalvaror konkurrerade med symaskinen om de pengar människor förtjänade. Mot slutet av 70-talet hårdnade konkurrensen i takt med att reallönerna sjönk och inflationen steg.

Men symaskinsleverantörerna såg inte stillatigande sin marknad krympa.

Om symaskinen inte längre var oundgänglig så måste den bli attraktiv. Singer skrev redan på 60-talet till NO att symaskinsförsäljning mindre är att sälja en produkt än en idé, då nyttofunktionen allt mer trätt i bakgrunden för symaskinens hobbykaraktär. Tillverkarna har ständigt utvecklat pressarfötter och sömmar till de nya tyger som kommit. Med förfinade dekorsömmar har man väddat till människors lust att pryda sitt arbete, enkelt och snabbt. När tid och sömnadskunskap inte längre är en självklarhet i hemmen, då ska maskinen klara det.

Samtidigt pågår minst lika intensivt en annan utveckling. Inom rymdforskning och krigsindustri har elektroniken och datatekniken utvecklats. Med 70-talet blev den nya tekniken tillgänglig på allt fler områden. Med elektronikens hjälp skulle symaskinen bli lättare att hantera och finesser som varit komplicerade att konstruera mekaniskt var nu inom räckhåll. Men det gällde att bestämma vad som skulle utvecklas – och sen hinna före konkurrenterna.

Elektroniken utvecklades stegvis. Tidigt kom stop-righten – ett reglage som bestämmer i vilket läge nålen ska stanna. Poängen är att när man t ex ska vända i ett hörn, så stannar nålen nere i tyget utan att man behöver använda handhjulet. Men stop-righten kom inte som svar på konsumentönskemål – den var främst ett steg för konstruktörerna att lära sig elektroniken. Senare har elektroniken bland annat gjort nya sömmar möjliga.

1976 presenterade Singer den första data-symaskinen på svenska markanden. Den viktigaste förändringen från automatikmaskinen var att rattar och spakar ersatts med tryckknappar. Idag har Singers senaste data-symaskin utöver raksöm och sicksack, elva extra nyttosömmar, elva dekorsömmar, möjlighet att spegelvända sömmar och förlänga stygn, helautomatiskt knapphål, helautomatisk spolning och stop-right. Husqvarnas datasymaskin har utöver raksöm och sicksack, tretton extra nyttosömmar, arton mönstersömmar, bokstäver, möjlighet att spegelvända sömmar och förlänga stygn, förstärkt och vanligt knapphål samt stop-right. Sömmarna ställs på båda maskinerna in på en panel med knappar som bara behöver vidröras – s k touchkontroll. De är avancerade maskiner som kostar mellan 5 500 och 6 000 kronor. Vanliga meka-

niska sicksackmaskiner kostar hos Singer och Husqvarna mellan 1 600 och 2 300 kronor, de billigaste tillverkas i Taiwan.

Symaskinstillverkarna strävar ständigt efter att minska antalet delar inuti maskinen. Här är förväntningarna på elektromekaniken stora. Medan mekaniska delar blir allt dyrare blir elektroniska billigare. Mer elektronik och mindre mekanik öppnar också dörren för automatiserad produktion. En dag kanske elektromekaniska sicksackmaskiner slår ut mekaniska i pris.

Men dit är det förvisso lång väg kvar. Och ska ett företag i denna dåligt lönsamma bransch ha råd med utveckling måste man hålla – eller helst öka – sin marknadsandel.

Svenska Husqvarna har hållit sin position på hemmamarknaden och ökat sin export under 70-talet. Inför 80-talet är "offensiv" produktutveckling en nödvändighet för svenska exportföretag, som Husqvarna. Det hävdar Gunnar Brynge, tidigare teknisk direktör vid Husqvarna, i boken "Försprång genom offensiv produktutveckling":

"Det är ett axiom att de produkter som man idag tillverkar vid de stora svenska företagen gradvis måste anpassas till en allt högre automatiseringsgrad i tillverkningsprocessen. Mot slutet av 80-talet får man t ex räkna med att de långserie-producerande företag som ej lyckats med att ställa om till en högautomatisk eller obemannad produktion inte kommer att överleva."

Drivkraften för symaskinens utveckling är inte bara behovet av en lätthanterlig maskin med sömmar för nya material. Drivkraften för symaskinens utveckling är också att företagen ska överleva. Ska den automatiserade produktionen – som Gunnar Brynge anser är ofrånkomlig – bli lönsam fordras större produktionsvolym:

"Detta ställer stora krav på både marknadsföring, produktstrategi och produktutveckling. När det gäller marknadsföring innebär detta krav att man tvingas slå ut konkurrenter för att nå sådana volymsiffror."

Vinna eller förlora. Och symaskinsbranschen är stenhård . . .

av tekniska landvinningar. Den som ska ha maskinen som hobby kanske behöver fler finesser.

Genom ökad konkurrens i fri handel så tror vi att de argument som är till nytta för folk skulle få större genomslag. Men det här är en svår fråga.

NO måste idag liksom för tio år sen väga in de effekter beslutet kan få för sysselsättningen. Det handlar inte minst om Husqvarnas situation. Husqvarna är ett exportföretag som exporterar fler symaskiner än vi importerar. NO och Husqvarna är ense om att en god hemmamarknad är A och O för exporten. Vem vågar störa svensk export idag? Vem vågar stoppa utvecklingen? □

AV

... ETT VARV TILL

Nu ska näringsfrihetsombudsmannen titta på symaskinshandeln igen. Handläggare är denna gång Bror Henrik Kockum:

– Vi har väl en känsla av att man försöker sälja maskiner med egenskaper som kunden inte har så stor nytta av. Man imponeras av en massa finesser som man sen inte använder särskilt ofta. Men vi missunnar inte konsumenterna att ta del

Mekanik – är kugghjul, hävstänger, axlar och liknande. Mekaniska delar måste tillverkas med stor precision och blir därför dyra

Elektronik – är elektriska delar som transistorer, motstånd och liknande

Elektromekanik – är det som omvandlar elektriska strömmar till rörelser

”Det kommer smygvägen”

Fix trikäfabrik i Söderköping är känd bl a för sina barnkläder i trika. Det är en modern syfabrik med uppdelade arbetsprocesser. Yrkesskickligheten handlar ofta mindre om att kunna sy än om att träna upp snabbheten vid en viss maskin eller för ett visst arbetsmoment.

Eva har arbetat på Fix nästan sedan hon slutade skolan, med avbrott för när hennes barn föddes. Hon trivs och hon tycker det är ett meningsfullt jobb. Den typ av baskläder som Fix tillverkar är något som behövs.

Eva är 29 år, har levt som ensamstående mamma men är nu sammanboende med en man som har ett eget barn, Hon har varit fackligt aktiv och bl a arbetat med datoriseringsfrågor. Hennes skepsis mot den nya tekniken är stor och omfattar också datasymaskinen.

– Många undrar hur det kan vara roligt att jobba på Fix med dom resonerar inte som jag. Dom ser bara på själva arbetsmomentet – att det är enformigt. Så blir det ju när man styckar sönder så pass mycket som på den avdelning där jag jobbar. Nästan alla specialjobb blir enformiga. Men jag tycker det är väldigt roligt att jobba på Fix. Det är klart att kamraterna är enormt viktiga men så tycker jag också att det är ett ganska meningsfullt arbete jag har. Vi tillverkar kläder och det behöver vi alla. Dessutom är det inte någon extremt modeinriktad bransch. Det är mycket baskläder och vettiga saker. Jag vet att det jag tillverkar behövs.

Men det anses traditionellt som tråkigt att jobba på fabrik. Även dom som arbetar på fabriken brukar resonera så, men speciellt såna som inte gör det. Dom sitter hellre i en grävma-

skin och rycker i spakar. Fast det många gånger kan vara roligare och mer omväxlande inne på en industri. Speciellt den här typen av textilfabrik som inte är så tung och slitsam heller. Jag har alltid tyckt om industriarbete och jag skulle nog inte vilja jobba med något annat. Det var min dröm som flicka att jobba på Fix. Jag har alltid haft lätt för att sy och just det där att få sitta och sy tyckte jag var så lockande.

Det första jobb jag fick var att sy den där lilla sömmen på strumptån. Jag tjatade om att få komma till Sysalen men dom ville inte släppa mej för tydligen ansågs jag så skicklig där jag satt. På bara ett par veckor hade jag kommit upp i samma takt som tjejer som suttit där i många år. Jag drev ju upp takten men det tänkte jag inte på, för jag var inte politiskt och fackligt medveten då.

Sen var jag borta från Fix ett tag och när jag kom tillbaka fick jag ta det som fanns. Det blev då overlocksömmerska. När man syr overlock syr man färdigt nästan hela plagget utom specialgrejor som fäll, knappar, knapphål och sånt. Där satt jag då och sydde barnkläder. Långbyxor och klänningar. Jättetråkigt. Min dröm föll platt till marken när jag inte tyckte det var skojigt att sy overlock. Sen var det ackordet – antingen var det jag som inte klarade ackordet eller också var ackordet så hårt pressat att ingen kunde klara det. Det är klart att om jag suttit där länge så – men jag ville så gärna tillbaka till strumpavdelningen.

Där jobbar jag som en slags reserv – hoppar in där det behövs. Då slipper jag ackord och så slits man inte på samma sätt som om man har olika typer av arbete. På vår avdelning

får vi också ta en del initiativ själva. Vi ser hur produktionen ska flyta, vår arbetsledare går inte och plockar fram arbete åt oss. Det händer att folk tillfälligt blivit omplacerade till vår avdelning och dom har alltid velat stanna, för dom trivs så bra. Det främsta skälet är väl att vi är kompisar. Vi pratar och skrattar och de flesta umgås med varann. Vi kan gå ut tio samtidigt och ta en paus, fastän företaget inte gillar det. Helst ska man ju gå en och en så att man inte pratar så mycket. Men vi har alltid gjort så och det finns ingen anledning att ändra på det. Det är ju det som gör att det är så bra.

Jag vet inte riktigt hur folk uppfattar skillnaden mellan syfabrik och andra fabriker. Det är klart att det är dålig förtjänst. Alla vet att man är låglönad som sömmerska. Men jag tycker mig märka att folk

har en bild av att syfabrik – det är dom här långa banden där sömmerska efter sömmerska sitter och syr hela tiden. Det är så man får se det i TV. Men vi har ingenting sådant hos oss. Under min tid har det inte ens varit diskussioner om det. Det enda vi haft är transportband som transporterar stora backar med kläder. Den sömmerska som ska ha backen stannar den själv och lyfter ner den. Sen står den bredvid henne tills hon jobbat färdigt med den.

Men många tycker att bara man säger ordet fabrik så är det något trist och instängt, oavsett vad som tillverkas där. Jag *förstår* inte dom som säger så. Det är klart, om man tänker på dom som sitter vid löpande band och löder små trådar – det kan jag också tycka verkar trist. Fast det kanske finns något i det också. Men just det här att vi tillverkar kläder – det

blir så mycket färger och material. Det är litet mer levande. Man får en känsla för det. Man märker när det är något som är fel eller materialet inte är bra. Även om vi inte alltid kan göra något åt det eller i alla fall inte det vi vill. Men som vi lägger upp arbetet på vår avdelning kan vi ibland ändra på små saker. Vi kan ta en annan färg om vi tycker den passar bättre. Ibland stämmer inte tråd och tyg och då får man leta tills man kan para ihop rätt. Det är rätt fint faktiskt.

Men kvaliteten har blivit sämre, det märks. Många gånger beror det på dom nya stickmaskinerna – vi stickar ju väven till våra plagg. Det blev faktiskt finare väv på dom gamla maskinerna. Bomullstråden förr i världen var bättre. Ofta är det en fråga om pris när man köper garn från andra länder. Ibland ger dom avkall på kvaliteten för att det blir billigare – det gör i alla fall inte så stor skillnad. Det börjar redan där. Sedan kanske man inte är lika noggrann när man provstickar för att man inte har *tid* att hålla på så länge som behövs för att få fram en bra väv. Sedan i fortsättning vid färgning och beredning: det ska gå fortare hela tiden och så ges det avkall på t ex kvalitet och färgpassning. Jag tycker definitivt inte om det där. Ska man sälja på kvalitet så ska man hålla på

kvaliteten även om det kostar litet mer. Oftast är ju det importerade billigare men också av sämre kvalitet. Då måste man kunna sälja på att det är en svensk vara med bra kvalitet.

På vår avdelning diskuterar

vi sådana här saker. Många tycker vi skulle ändra på det men det är ingen som går längre när arbetsledaren säger "det går nog". Det händer ibland också i förhandlingar om löner och arbetsförhållanden att det här

med kvaliteten på olika varor kommer in. T ex med ackordsättningen. Då vill vi ofta ändra på något men det är väldigt svårt för förändringar kostar alltid litet grann. Då möter man *allt oftare* attityden att det

här går nog ändå, vi tar chansen. Så det är inte *lätt* att påverka – men det är klart att om man var fler som brydde sig om kvalitet, ja, om hela produktionsprocessen... Fast en del struntar i det eftersom det ändå inte är dom som bestämmer. Resonerar som så att vill dom ha det så här så får dom väl det då. Men jag kan inte säga annat än att vi *borde* kunna ändra på det om vi var många som verkligen sa ifrån.

Visst kan man om man vill!

Oftast är det en manlig som sitter i positionen att fatta kvalitetsavgörandet *från början*. Det är ofta en reparatör som ställer in stickmaskinerna och kontrollerar kvaliteten. Det är han som kan säga ifrån om han inte tycker det är bra eller släppa det vidare. I sin tur har han att göra med dom som sitter över. Då beror det på hur starka dom är, om dom vågar säga ifrån. Ibland tycker dom att det skulle vara bättre att göra på något annat sätt – men då kostar det för mycket och tar för lång tid. Dom som ska jobba med maskinerna vill också komma igång, hellre än att vänta på att det ska bli litet bättre.

På stickerierna är det både manlig och kvinnlig personal och jag tycker inte det finns någon skillnad mellan dom. Men på sömnadsavdelningen finns det ingen manlig. Det skulle vara jätteroligt att se ett tiotal killar sy och se hur pass noggranna dom är. Det finns ju olika sorters sömmerskor med. Det finns dom som släpper fram vad som helst och struntar blankt i det – ”det är inte mitt problem. Jag har betalt för att göra så pass många och då gör jag det. Sen får dom som kommer efter ta hand om det som inte är bra.” Sen finns det dom som är väldigt noga och

som kan sprätta och sy flera gånger för att det ska bli bra. Själv jobbar jag hellre långsamt och väl. Jag har alltid gjort det – är nog ganska noggrann av mig.

På Fix har man specialmaskiner för olika sömnadsmoment men ingen datasymmaskin. Däremot har man datoriserat tillskärningen. Olika mönsterstorlekar överförs via bildskärmar till en magnetremsa som sätts in i en dator. Med den styrs sedan ett skärhuvud som skär ut plagget. Man har också datoriserat på kontorssidan. Eva har bl a deltagit i en studiegrupp för att sätta sig in i effekterna av datoriseringen.

–När en fabrik datoriseras börjar man ofta med den administrativa sidan, bokföring t ex. När man väl fått in en dator måste man ganska snart ha en till för att utnyttja den första tillfullo. Osv. Har man en gång sagt A är det svårt att inte säga B. Man vet inte från början vad det kommer att föra med sig i slutet. Det administrativa berör en liksom inte – det är så långt borta. En sömmerska som ser att tillskärningen automatiseras skiter väl i det – det är inte hennes jobb. Nästa steg är naturligtvis att automatisera sömnaden också. Det kommer smygvägen. Dom säger inte ”Nu byter vi ut dig och din symaskin mot en dator”. Utan dom säger ”Nu sätter vi en liten avläsare på din maskin så slipper du räkna varje dag hur mycket du gör. Då vet vi direkt inne på planeringen hur mycket du gjort och arbetsledarna slipper gå runt och ta reda på det.” Och det tycker man är bra, för räkna är tråkigt och tar av arbetstiden. Det börjar *precis* så, med en liten detalj, och sen

bygger man ut det ena efter det andra.

Det är svårt för en människa som inte är insatt i det tekniska att konstatera om det är som dom säger. Dom har allting på sin sida. Kan dom inte själva så tar dom hit experter och förklarar för oss hur livsviktigt det är med just detta. Det är inte lätt för en sömmerska att börja ifrågasätta. Förresten är det ofta försent då. Om man från början fick veta att det skulle leda till att det blir kvar fem tjejer som sköter tio maskiner – då tror jag folk skulle reagera. Men det är *jättesvårt* att få folk att inse att det kommer att drabba dom själva.

Med den lilla kunskap vi har om data idag vet vi ju inte vad det kan medföra. För att ta reda på det måste man ha ett enormt intresse och få diskutera med någon som kan något. Det gjorde jag av en tillfällighet. Sen försöker man ta reda på mer, tar kontakt med folk som forskar om datorer t ex. Man *kan* inte gå till fackförbunden för dom är uppknutna och dessutom har dom inget emot datorer.

Vi hade en liten studiegrupp som gjorde studiebesök och diskuterade med andra. Men det var ett enormt arbete, man fick inget serverat, inga resultat på en gång. Människor orkar bara inte. Om man inte ser det på litet längre sikt förstår jag att man tappar intresset.

Så det blev just inget av det där.

Det finns en och annan som vågar säga ifrån men den blir då ganska snart tystad och motarbetad från alla håll. Och det där med forskning – det bara *ska* ledas från centralt håll, det får inte förekomma på lokal nivå.

Dom som verkligen kan säga ifrån idag, det är dom fackliga

organisationerna. Men man kan inte säga ifrån på lokal nivå. Så starka lokala fackföreningar finns inte i Sverige. Kommer man upp på så hög central nivå är dom *mycket* positiva till teknisk utveckling. Dom motiverar det med att annars får vi ingen textilindustri kvar i Sverige överhuvudtaget.

Fabrikerna ska ju ha avskrivningslån och bidrag till all teknisk utveckling och det ska tillstyrkas på högre ort. Där sitter Statens Industriverk och Överstyrelsen för Ekonomiskt försvar och i deras styrelser sitter fackföreningarnas representanter. Där bestäms stöden och bidragen. Sen kommer dom på lokal nivå och vill ha hjälp mot det som andra gjort upp planer på. Det är jättesvårt.

Jag ser ingen väg ur den här djävla härvan.

Jag tror dom där maskinerna kommer att ta över. Visst går det att stoppa men det finns ingen vilja att göra det. Först släpper man in datorerna och sen säger man "Vi ska ha dom på våra villkor". Men då är det för sent. Man måste ställa villkoren först, sen släppa in maskinerna. Men så resoneras inte. Det är klart att det måste finnas något bra i datatekniken också. Den måste ju kunna användas till vissa tekniska förbättringar rent fysiskt. Om man hela tiden tänker på att utveckla datorn *samman* med människan och inte i syftet att människan ska *bort* – då måste det ju gå. Men så är det inte. Man resonerar bara rent privatkapitalistiskt, med kortsiktig lönsamhet. För jag tror inte det är lönsamt på sikt. Fast jag undrar om dom överhuvudtaget vaknar upp och tänker på annat sätt... Som det känns idag kommer folk inte att reagera förrän det är för sent.

Dom som jobbar med data-installation på fabriker är ju vanliga arbetare som är montörer till yrket. Jag undrar om dom överhuvudtaget tänker på vad dom gör, om dom ifrågasätter något. Det är ju i alla fall inte dom som konstruerar maskinerna. Kanske skulle dom välja ett annat jobb om dom tänkte efter litet.

Jag tror faktiskt det är litet skillnad på män och kvinnor i den här frågan. Jag ser det på mina egna killar. Dom tycker om tekniska saker, att experimentera och utveckla och jobba med teknik. Jag *vet* att det är en skillnad men jag vet inte *varför* vi tänker och reagerar olika. Fast det är klart att det också är gamla traditioner att killar är mer tekniska. Dom ifrågasätter inte på samma sätt vart det kan leda, utan dom har en enorm glädje av att ha hittat på något alldeles särskilt finurligt. Oftast är det ju också så att det är dom monotona jobben som blir datoriserade och det är där kvinnorna sitter. Det är inte precis tekniker som rationaliseras bort. Så därför kanske kvinnor tänker efter litet mer – för att dom drabbas i första hand.

Jag har ju sett bilder på datasymaskiner för industribruk, läst om dom och diskuterat dom. Det ser inte så lockande ut. Allt går ju ut på att människan ska försvinna. Maskinen klarar allting, vänder kragar, syr dom från avigan och råtan och såna saker. Det ser inget skojigt ut. Man får inte vara med själv och sy – man kommer längre och längre bort från själva tillverkningsmomentet.

Vid specialmaskinerna*, där sitter jag ju själv och arbetar. Men datasymaskinen utvecklas så att människan inte ska behöva vara i närheten utan kunna

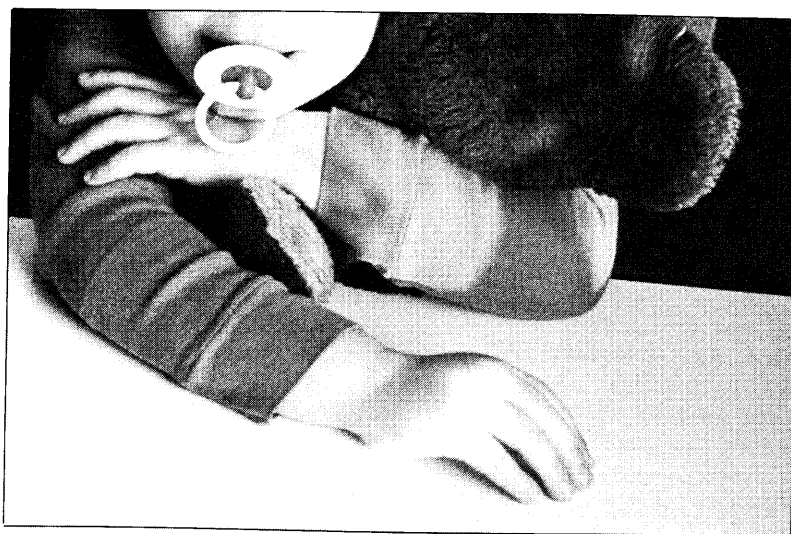
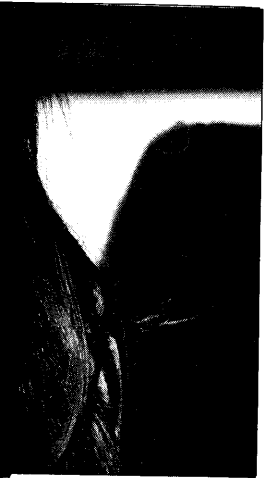
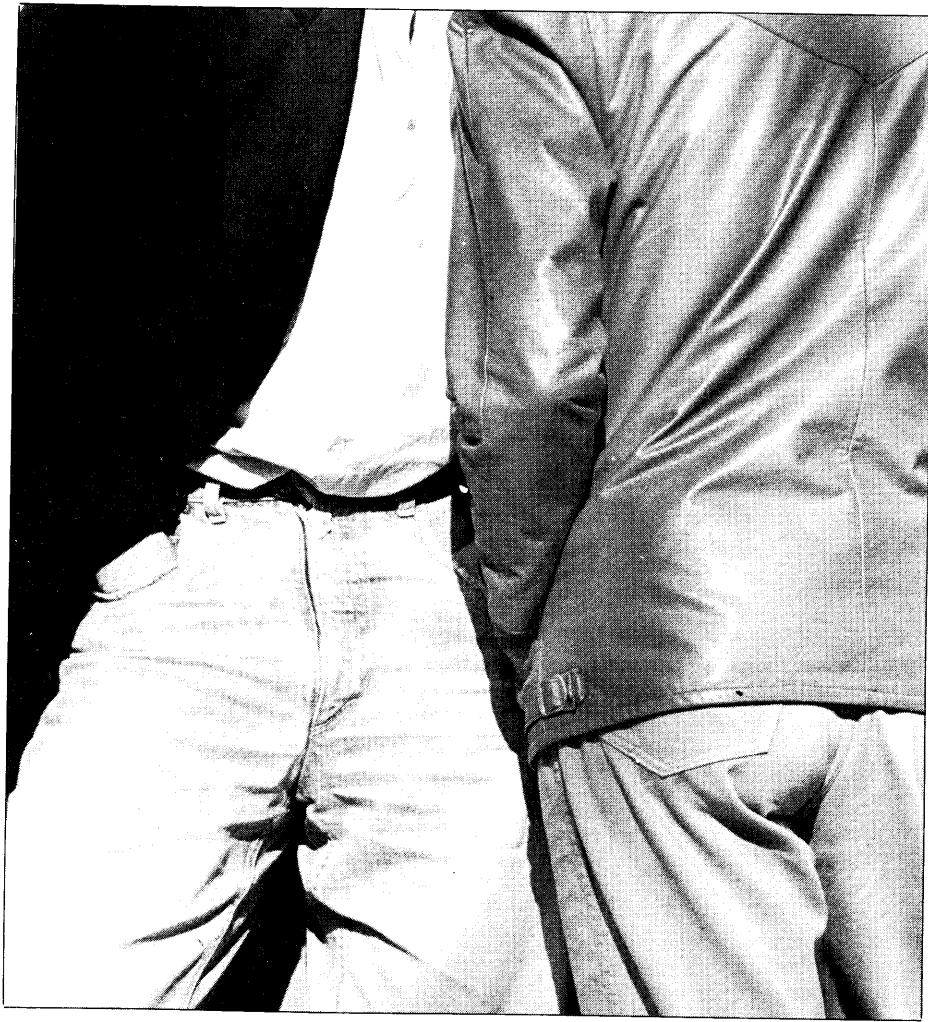
stå på avstånd och trycka på knapparna. *Syftet* är ju att det inte ska vara några människor överhuvudtaget, dom ska *däriifrån*. Då blir det precis meningslöst, då är det inget sömnadsarbete längre.

Sen har man ju det emot sig i den här branschen att det är lätt att sticka utomlands. Det är inte *så* lätt att lära upp en yrkesskicklig sömmerska, men arbetet styckas ju upp så att man lätt ska kunna träna upp nytt folk. Så antingen får jag sitta i ett kontrollrum och sköta maskiner eller också inte ha något jobb alls. Antingen automatik eller inget arbete överhuvudtaget. Det gör det också svårt att engagera sig i det här. Jag tror aldrig vi får något som Algotsömmerskornas "Norrrkläder" här. Så länge det finns andra jobb att välja på hoppas folk få jobb någonannanstans.

– Numera syr jag inte så

**Vid specialmaskinerna syr man olika moment, t ex blyxlåssömnad, overlock m m.*

mycket hemma.

Jag *kan* sy de flesta klädesplagg och jag *har* gjort det. Men jag gör det inte nu, av tidsbrist eller av lättja ibland. Jag kan ju köpa billigt nere på fabriken. När jag syr gör jag det för att jag tycker det är skojigt att sy själv.

Jag kan inte påstå att jag har så mycket hjälp av den kunskap jag får på jobbet när jag syr hemma. Eftersom det är så specialiserat på jobbet. Men man kan vända på det och säga att jag kan ta dit mina kläder och sy där. Jag kan t ex sy i resår i en strisymaskin istället för att sy hemma. Det blir ju mycket finare sömmar, för dom maskinerna är speciellt tillverkade för *en* sak. En maskin man har hemma ska ju kunna sy många sömmar och ska man jämföra så blir det naturligtvis bättre att sy på indu-

strisymaskinerna.

Hemma skulle jag vilja ha lite mer specialmaskiner för olika saker så att man kunde ha dom färdiginställda – bara flytta från ett moment till ett annat. Istället för att byta ut delar och mönsterhjul och pressarfötter och sånt. Det man verkligen behöver är förstås raksöm och zigzag, men sen skulle jag gärna ha en overlockmaskin för att kunna sy raksömmen och kasta på en gång.

Jag skulle aldrig vilja ha en datasymaskin hemma. Det hänger samman med hela den här utvecklingen. Jag *avskeyr* det här med data. Just det att jag ser hur människan blir onödig och överflödig hela tiden. Jag skulle hellre sy för hand än jag lät en sån där maskin komma in och förstöra så mycket som jag *vet* att den gör. Det är inte bara sömnaden . . . När jag

hör hur dom diskuterar handeln – hur man ska gå där utan att överhuvudtaget ha kontakt med någon . . . Vi blir ju så kontaktlösa och isolerade från varandra som man någonsin kan bli!

Själv kommer jag kanske inte att se dom värsta följderna men om man tänker på barn och barnbarn – vilka djävla samhällen det kommer att bli om den här utvecklingen får fortsätta. Jag tycker inte *alls* man behöver ha det så där enormt avancerat! Man ska naturligtvis utnyttja teknik så länge man får något gott ut av det. Så länge man kan använda den för sitt eget bästa, kan påverka den med händerna – ja påverka överhuvudtaget. Men just när jag *vet* det här, när jag *ser* allt det här – då vill jag inte *alls* ha någon avancerad datasymaskin hemma. □

Sömmerskans själ

*Ett böljande tyg
som en flodvåg
blir den klänning jag syr till dej
– och några tusen till.*

*Jag lärde av mormor
att plagget har också en själ
när dom kommer med hela tyget
och formar det efter en människas kropp
av en enda sömmerskas händer*

*Ja mormor sydde en klänning i taget
för en alldeles särskild person
Jag syr femhundra ärmar om dagen
jag syr för någon jag inte kan känna och se*

*Ett böljande tyg
som en flodvåg
blir den klänning jag syr till dej
– och några tusen till.*

*Jag lärde av mormor
att plagget förlorar sin själ
när det styckas för löpande bandet
och sys i bitar och delar
av olika sömmerskors händer*

*Ja mormors tid kommer aldrig tillbaka
men får plagget tillbaka sin själ
om jag syr för någon jag ser
eller kommer vi också att glömma
sömmerskans själ?*

*Ett böljande tyg
som en flodvåg
blir den klänning jag syr till dej
– och några tusen till.*

ur Garpe/Ostens pjäs "Fabriksflickorna"

”Det går så snabbt och lätt”

Husqvarna symaskinsfabrik har sin egen sömnadsavdelning där utbildade sömmerskor bl a långtidstestar maskiner, arbetar med sömnadsteknik och föreslår förbättringar. Det är också sömmerskorna som provar ut vilka kombinationer i stygnlängd och -bredd som är mest användbara i olika sömmar. Dessa förs sedan över till datasymaskinens kassett. Det är alltså sömmerskornas hantverksskicklighet som sedan omvandlas till en teknik där den blir tillgänglig för alla.

Inga-Britt arbetar på sömnadsavdelningen sedan 15 år. Hon är 39 år och har två barn. Hennes man jobbar också på Husqvarna. Inga-Britt kommer från en arbetarfamilj. I familjen var det mormor som var sömnadskunnig. Inga-Britt tänkte först bli textillärarinna men började i stället på Husqvarna – ”mest för att få resa, helt enkelt”. Hon demonstrerade på mässor och utställningar, främst på den tyskspråkiga marknaden. När hon fick familj slutade hon resa och nu jobbar hon halvtid.

Det bästa med datasymaskinen är att jag slipper tänka så mycket, höll jag på att säga. Jo det stämmer. Jag behöver inte fundera på hur jag ska ställa in sömmen utan jag bara trycker in den. Med de äldre maskinerna fick jag varje gång jag ställde in en söm fundera på hur jag skulle kunna sy allt som behövdes göras med den sömmen för att slippa ställa om maskinen. Men man missade alltid någonting och så fick man vrida rattarna tillbaka. Nu syr jag vad som faller mig in. Det är det jag värdesätter mest: det är så lätt att ställa in maskinen.

Det är många sömmar jag inte kan undvara. Om man bortser från raksöm och zigzag så använder jag trestegszigzag mycket mer än vanlig zigzag,

text när jag ska reparera eller förstärka eller överkasta. Bind-sömmen använder jag i stickat material, kantsömmen i stumma och tunna material. Dom gör samma sak: syr ihop och kastar över.

Förut fick jag sy annorlunda. Text sy en rak söm, pressa isär och överkasta. Det syr jag alltihop på en gång nu. Det går dubbelt, ja tre gånger så fort. Det är roligare också. Det får inte vara för mycket tråkigt arbete som att överkasta, sy upp och ner.

Likaså knapphålen. Förut fick jag ställa in tre rattar och knapphålssymboler och vrida på rattan för dom olika momenten. Knapphål ska sys på maskin. Jag påstår inte att dom blir hållbarare på maskin men

dom blir lika hållbara. Visst kan det vara snyggt om man kan sy knapphål fint för hand, men det är inte många som kan. Det är ju nästan broderi och det tar vansinnigt lång tid. Det är inget för mig.

Precis som att fälla för hand. Det är svårt och tar lång tid. Nu syr jag gladeligen en dekorsöm raktigenom flickornas klänningar. När dom växer sprättar jag upp och syr en dekorsöm i det lilla vecket som blir och sen är det färdigt.

Jag tycker det är skojigt med dekorsömmar – det är inget arbete och blir ändå litet extra. Dom kanske är onödiga i och för sig men jag får dom ju på köpet, gratis kan man säga. Hade jag varit en vanlig konsument kanske jag dragit mig för

att lägga ner 500 kr extra bara för att få dekorsöm.

Jag tror att i och med att det är så mycket lättare att sy så vågar man sig på litet annat också. Det är ju bara att trycka på knappen. Jag föreställer mig att man vågar leka mer då. Jag ser bara på min mamma. Hon är faktiskt dum när det gäller sömnad, men när jag kom hem med den här maskinen bad hon mej visa henne. Det gjorde jag och mamma var så lycklig när hon kunde sy. Det går inte att beskriva hur lycklig hon var.

Jag kan ju det där med sömnadsteknik utan att behöva slå i böcker eller tänka mig för men jag tycker i alla fall enkelheten är värdefull. Den betyder så hemskt mycket.

Det är inte så många av mina bekanta som har den här maskinen än men frågar dom om det är något att ha svarar jag att det är det absolut.

Dom vet inte riktigt vad det där med data innebär. Dom har hört att det är bara att trycka på en knapp men dom förstår liksom inte innebörden. Det gör man inte förrän man sett den – i varje fall inte vanliga dödliga.

Jag visste heller ingenting när dom började prata om datasymaskiner, mer än att det skulle komma och att det skulle vara bra. Jag visste inte hur den skulle underlätta för mig. Jag tror inte jag riktigt kunde föreställa mig det. Folk skojar om att det bara är att lägga in tyget så får man en färdig klänning. Många tänker väl att bara för att det är data behöver man inte göra något. Men så långt har det inte kommit. Fast det vore bra synd om det skulle gå så långt.

Susan, min dotter, sa idag att det är många som inte tycker om den här maskinen. En

kompis hade sagt att har man en datasymaskin så är det inget handarbete mer. Men det är också snett, för då har dom ju inte sett maskinen och vet inte var det är. Jag tror inte det finns någon möjlighet att den kan utvecklas åt det hållet. Utvecklas kommer den väl alltid men inte så att jag skulle känna mig överflödig. Det kan jag inte föreställa mig, nej.

Jag tycker det är ett hantverk även när jag syr på datasymaskinen. Det är i alla fall jag som bestämt hur det ska vara, även om symaskinen sytt sömnen. Jag har bestämt den och lagt i tyget och valt tråd och sett till att det blivit bra. Jag tycker jag bestämmer över maskinen även om den är enkel.

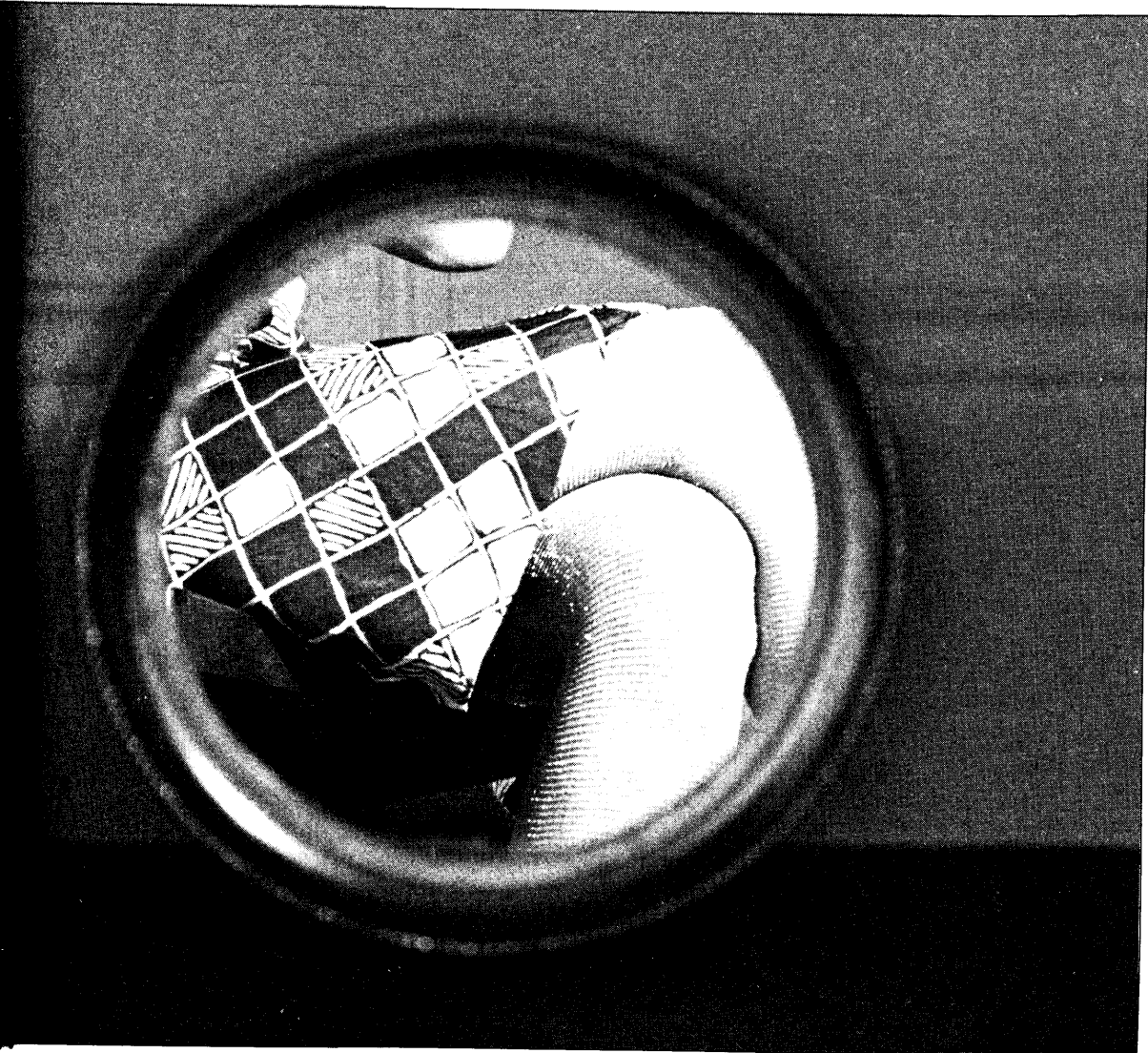
Det är inte bara för att spara pengar och få lägre klädkostnader som jag syr. Även om det är viktigt också. Det är en fråga om tillfredställelsen att göra någonting, att jag skapar i alla fall, gör något extra. Jag syr gärna på några bårder eller skriver ett monogram, som jag programmerar in. Susan tycker ibland att det blir lite mycket men jag kan inte låta bli, därför att det är så roligt. I slöjden tyckte jag att det var roligast att handarbete – virka och väva och sånt. Men det berodde på att jag inte kunde utnyttja symaskinen. Nu är det precis tvärtom. Jag handarbetar aldrig, syr bara på maskin också när jag är hemma. Det tycker jag själv är litet underligt, för handarbetet var ju det som var roligt förr.

När jag klipper till är jag snål. Jag kan inte komma ifrån det. Det kvittar hur mycket tyg jag har – ska jag lägga ut ett mönster håller jag på och pysslar och pysslar för att få ut det på så litet som möjligt. Det tar hemskt lång tid för det ska

stämma överallt. Jag blir arg på mig själv för att jag inte kan låta bli. Sen ligger det där tyget, jag har ofta ingen användning för det.

Men det första man fick inpräntat i sig i tillklippning var att inte slösa – det var faktiskt en hederssak.

Hemma fanns det ingen syplats utan man fick ta fram maskinen i köket och plocka undan allting när man skulle äta. Jag tycker det är så underbart att jag kan ha min symaskin framme. Jag går ifrån när jag vill och låter materialet ligga

kvar. Sen syr jag på småstunder. Jag njuter av att det inte är någon som säger åt mig att plocka undan. Det ser ju inte snyggt ut men jag tycker det är skönt att kunna ha det litet stökigt. Jag är glad att jag kommit ifrån en del av min noggrannhet.

När jag gick och lärde mig sy skulle det vara så noga. Då fanns inte dom elastiska materialen utan det var ylletyg, som är hemskt svårt. På de elastiska materialen syns det inte om det inte är så perfekt sytt. Det går snabbt med dom sömmarna.

När du vänder på rätsidan syns det faktiskt inte om du inte sytt spikrakt, för det försvinner och du behöver knappt pressa.

Det är klart att om jag hade väldigt fint material, t ex ett fint ylletyg – då fordrar det litet annat. Det skojar man inte med hursomhelst, tycker jag. Det har litet känsla för mig. Men jag har inte sånt i mina kläder. Vi använder kläderna annorlunda nu. Det ska inte vara så jobbigt att sköta dem. Då förstår jag inte varför man ska lägga ner så mycket jobb på att sy dom.

De elastiska materialen är jättefina, tycker jag: trikå, stretchfrotté, velour. Lätta att sköta, lätta att bära, lätta att sy. Fast innan man kom på hur man skulle sy dom var det förstås inte så lätt. Man satt där med sitt stora mönster för ett bomullstyg och sydde insnitt både här och där. Men det kom man ju på att det inte behövs. Materialet formar sig efter kroppen. Så det var ett stort framsteg tycker jag.

På sömnadsavdelningen syr Inga-Britt "allting". Där provar man de nya maskinerna,

prövar ut teknik för att sy enkla. Syr upp material i plagg och olika sömmar. När t ex de nya stickade materialen kom märkte man att det lätt blev hoppstyg för att nålen var för spetsig. Att ha olika nålar för olika material blev besvärligt. Man sökte sig fram till en mittemellan-nål, som var litet avrundad i spetsen och som passade de flesta material. Men den nålen skär inte rakt genom tråden utan söker sig vid sidan av vilket gör att sömmen inte blir lika spikrak som på de gamla trampsymaskinerna eller raksömssymaskinerna. Förändring i materialen tvingar fram en teknisk förändring som i sin tur påverkar det färdiga resultatet.

Sömnadsavdelningens arbete är en del av företagets produktutveckling. Annan påverkan kommer från fältet eller från företagets egna behov av att pröva ny teknik.

Det är ju inte så att dom säger till "nu ska vi göra en ny symaskin – tänk ut något bra" utan vår påverkan är mer att man stöter på något och skriker till och sen vet man inte varifrån förändringen kommer. Det blir efterhand som man klagar. När jag syr hemma kan jag ju också komma på något. Det är ingenting vi bokför precis utan det blir allteftersom.

Det kommer också många nya konstiga material som det kan vara nästan omöjligt att sy i men vi måste komma på något. Vårt mål är att vi ska klara allting, för det är en hushållsmaskin och på den ska man kunna göra allt. När det kommer extrema fall får man försöka hitta på hjälpmedel – det går inte att konstruera en maskin för varje specialfall.

På sömnadsavdelningen arbetar man också ut modeller till hobby kits. Det är satser med tillklippt tyg, tråd, knappar och andra tillbehör samt illustrerade sömnadsbeskrivningar.

Hobby kits finns bl a för barnkläder, väskor och förkläden.

– Nu t ex håller vi på att arbeta fram en barnklänning och då ville vi ha ett band som man kan sy runt kanten. Vi måste ju ha ett som vi kan prova med och sen försöka få tag i leverantörer. Här i Huskvarna försökte jag få tag i tillbehören men det var omöjligt. Sen sprang jag runt i Jönköping. Det är inte så många tygaffärer kvar. Jag fick inte tag på någonting. Jag sa att vi måste åka till Stockholm för att få tag på ett band vi vill ha. Vill man ha något speciellt får man springa benen av sig. Därför menar jag att om man får en sån här tillklippt sats tror jag fler kommer sig för att sy. Fördelen är att du har allt material till hands. Tyg- och sybehörsaffärerna försvinner ju alltmer. I Huskvarna har vi ingen längre, utan det blir färdigpaketerade sybehör på varuhuset. I en hobby kit har du allt du behöver och dessutom arbetsbeskrivning moment för moment, så man behöver inte vara sykunnig för att klara av det. Det är inte konstigare än att köpa en färdigtryckt duk med färgerna utmärkta när man ska brodera. Eller att sticka en kofta efter mönster. Det finns väl alltid en kategori som vill skapa själv men många varken kan eller vill lägga ner arbete på det. Men det är roligt att tillverka saker.

Hobby kits är ett sätt att stimulera intresset för sömnad helt enkelt. Jag tror att syslöjden ofta förstör det. Det är likadant idag som på min tid, efter vad Susan berättar. Dom står i en lång rad för att få hjälp med en liten grej och så får dom sätta sig och göra den och sen gå fram och visa och få hjälp med nästa moment. Det är väl inte så roligt. Många av textillärarna hänger inte med riktigt heller, t ex att man kan sy materialet på ett annorlunda

sätt. Susan kom hem med en frottégrej sydd med vanlig zigzag. Hon visste att den skulle sys med trestegsigzag och det hade hon sagt till fröken. Men det skulle vara zigzag och så var det bra med det. Man ska inte dra alla över en kam, men dom äldre är nog inte tillräckligt intresserade, dom vill göra som dom alltid gjort.

Vi har textillärarkurser på somrarna, för nyutexaminerade och äldre lärare från hela Norden. Dom får komma hit en vecka och sy på våra senaste maskiner. Vi vill ge dom impulser att se litet annorlunda än dom vant sig. Skolorna är hemskt viktiga. Vi fick ju sy för

hand en massa innan vi fick sy på maskin men nu får dom börja med en gång. Barnen kastar sig över maskinerna i skolan.

På vår tid fick pojkarna inte lära sig sy i skolan. Ibland kommer det upp äldre herrar på avdelningen och vill ha hjälp med det ena eller andra men vi har inte tid utan tycker att dom kan laga själva. Sen kommer det upp unga killar och vill låna en symaskin för att t ex lägga upp ett förkläde och dom sätter sig och syr för det har dom lärt sig i slöjden. Dom tycker det är roligt och vi med.

När jag var ute och reste gillade jag inte riktigt att min man sydde. Han är så hemskt duktig och kan göra allting själv, så jag tyckte att sömnaden kunde jag få ha i fred. Jag vill vara bäst på det. Så jag har inte varit riktigt snäll, inte visat riktigt lika mycket som han vill att jag ska visa. En gång när jag kom hem efter en resa var han lite förgrymmad för att jag saboterat symaskinen. Jag hade gömt spolkapseln – inte medvetet visserligen, men den var inte där den skulle vara.

Min man bryr sig mycket mer om det här med tekniska grejor. Han var litet imponerad när jag kom hem med datasy-maskinen och tryckte på knapparna. Han ville nog gärna lyfta på huven och undersöka den, men det fick han inte, för den är min.

Såklart att jag tycker det är roligt när jag får se maskinen inuti, vad som påverkar vad och så. Men det här med datorerna och transistorerna och allt vad det heter – det förstår jag ingenting av. Att det är en liten plutt som kan göra så mycket gör mig litet imponerad men annars tänker man inte på det.

Jag tycker det är roligt att se dom mekaniska maskinerna också, remmen som driver hju-

let, hur det rör sig när jag skruvar på ett ställe. Men själva maskinen och motorn förstår jag inget av utan det är det som rör sig som är spännande.

Det är min man som skaffat alla hushållsmaskiner. Han tycker man ska ha det som underlättar men ibland underlättar det inte för mig. Han köpte en mix t ex. Den åkte ut. Det blev han väl inte så glad åt men jag blir vansinnig om jag ska ha en massa saker som jag inte använder. Sen köpte han en skärmaskin som tog en massa plats och som inte underlättade ett dugg. Den skickade jag till Lions loppmarknad. Jag ska ha nytta av grejor om jag ska ha dom. Kaffebryggare har han också köpt men den vägrar jag att använda, den får han använda själv. Jag vill ha gott kaffe, och det är hett kaffe. Så jag är nog litet motsträvig.

Dom maskiner jag har glädje av förutom symaskinen är naturligtvis tvättmaskinen och diskmaskinen. Damsugarn är ju också sånt man använder och är beroende av. Och sen jag fick min hushållsmaskin så är den väldigt behändig. Jag har inte köpt den själv men jag använder den när jag bakar bröd t ex, för det är tungt att knåda degar. I och med att jag har maskinen vill jag också lära mig lite mer – mala kött och så.

Diskmaskinen skulle jag väl klara mig utan men det är så hemskt tråkigt att diska. Jag fick nästan alltid diska ensam medan dom andra försvann var och en på sitt håll. Om jag fått sällskap tror jag att det hade varit annorlunda, men nu vill jag också göra något annat än att stå där och slabba. Så diskmaskinen var det jag som ville ha. Den var min man inte så angelägen om men det beror väl på att han inte diskat så mycket.

Min man är ju väldigt duktig på att göra mycket själv. Men

ibland får jag den misstanken att han gör något som inte är så nödvändigt därute för att slipa göra något härinne. Jag menar, han sitter ju inte och tittar på mig när jag diskar utan han gör något annat istället.

Han gör hemskt mycket själv, det mesta faktiskt. Men det ska vara maskiner till allt. Jag säger först nej, det blir ingenting. Sen tycker jag att om det underlättar och han gärna vill ha det så får han väl köpa det då. Men jag har sett att vissa saker använder han bara en gång och sen står dom där. Fast det kanske blir fler användningstillfällen.

Jag vet inte riktigt vad han har för finesser. Det är slippmaskiner och bormaskiner och . . . jag är inte så insatt på det området. Han har verkstan därute och där hålls han med sina grejer. Han är ju mer tekniskt intresserad, det är det som gör det. Annars skulle han väl klara sig med mindre. Men han tycker han spar tid med dom och då vill han ha dom. Även om man tycker det är litet onödigt. Han ser det nog som att tid är pengar.

Jag har funderat över om det beror på att jag jobbar halvtid så att jag har mer tid och hinner göra det jag vill göra. Min man jobbar heltid, så det är mer press på honom. Jag vet inte om det är det eller om det är grundinställningen som skiljer. Eller om det bara är att vi alla människor är olika.

Men jag kan aldrig räkna på att nu har jag lagt ner så och så många timmar och det blir dyrt och nu gick det snabbt och det blev billigt eller nu kan jag spara en timme.

För mig är det inte tiden som är viktig. För mig är det viktiga att jag gör någonting, inte att jag tjänat si eller så. Jag vill känna tillfredsställelse med att detta har jag gjort och det var skojigt och blev bra. □

”Jernspöke och he

”Denna herrliga uppfinning” kallar tyskan Clara Wolter symaskinen i sin propagandaskrift ”Symaskinen, dess nytta och betydelse för familjen och hushållet”, skriven i Tyskland på 1860-talet. Symaskinen skulle inte bara rädda familjen och därmed samhället ur moraliskt och socialt förfall, den skulle också lägga en grund för kvinnors frigörelse, hjälpa ”enkor . . . ensamma fruntimmer och arma faderlösa . . . på ett anständigare sätt förtjena sitt bröd, lättare vinna självständighet och oberoende”.

Ungefär samtidigt befarar en annan kvinna, Fredrika Runeberg, totalt motsatta effekter av symaskinen, detta ”hotande jernspöke”: att den ska ta från kvinnorna en av deras få återstående försörjningsmöjligheter.

Medan det officiella samhällets röst via Post- och Inrikes Tidningar konstaterar att människorna måste anpassa sig efter en obeveklig teknisk utveckling ”om de icke hvarje år skola frukta att genom dylika uppfinningar se sin existens hotad”. Att maskinen undantränger ”mennisko-arbetet” är den betänkliga sidan av saken, hur glädjande det än är ”att finna, huru menniskosnillet . . . lyfter det materiella själsdödande arbetet från människans axlar”.

De tre olika reaktionerna på symaskinen skul-

”Jag vill icke tala om den nytta, det välsignelsebringande inflytandet på hela det sociala lifvet, som symaskinens uppfinning och stigande utbredning kommer att medföra, jag vill icke tala om den välsignelse som den kan skänka armodet, den talrika sysslolösa qvinnliga befolkningen – jag vill blott hänvisa derpå, att symaskinen åter skall göra det möjligt för arbetarens hustru att ur fabriksalarnas fysiskt och moraliskt förpestade luft rädda sig i hemmet och der vara verksam med vinst och fördel . . .

Uppfinningen af spinnmaskinen har drivvit arbetarens hustru och dötrar till fabriker, symaskinen gifver dem tillbaka till familjen, återgifver de moderlösa små lyckan att växa upp un-

der en moders sysslande händer och vaksamma ögon, lemnar dem minnet af en under moders-kärlekens välsignande hand uti fädernehuset tillbragt lycklig barndomstid att taga med sig ut i lifvet...”.

Ur Clara Wolter: Symaskinen, dess nytta och betydelse för familjen och hushållet (1866).

”Det där hotande jernspöket, som vandrar sin väg kring jorden, symaschinen, låt uppfinningen hinna sin högsta fulländning och låt den bli allmän, hvad återstår sedan för qvinnan? Mätte man bygga färdigt ofantliga fatighus för att inrymma alla de qvinnor som bli brödlösa, när detta enda och sista dem medgifna arbete ej mera ger ens det knappaste bröd. Spå-

errlig uppfinning''

foto Carol Murray

nad och strumpstickning hafva redan förut blifvit brödlösa arbeten. Och för en enka med några barn är det nära en omöjlighet att med handarbete lifnära sig."

Fredrika Runeberg på 1860-talet, citerad i Åsa Stenwall: "Den frivilligt ödmjuka kvinnan".

”Att den verkligen är praktisk, derom kan A enhvar lätt öfvertyga sig... Visserligen kunna med dem ännu icke förfärdigas alla slags sömnader och vid en jämförelse, som för icke lång tid sedan gjordes i Berlin ansågo sig skraddarna hafva kommit till det resultat, att de icke behöfde i särdeles grad frukta symaschinens konkurrens. Men då man ser den å börsen förvisades prestationer, så hvad qvantitet som qva-

le kunna representera tre olika förhållningssätt till den tekniska utvecklingen: tekniktro, teknikkmissstro och ambivalens. Den senare hållningen är kanske den vanligaste. Att vilja främja den goda och stävja det onda. I den gruppen finns en glidande skala uppfattningar: från att den tekniska utvecklingen är ofrånkomlig och därför nödvändig att anpassa sig efter, till att den inte bara är ofrånkomlig utan också önskvärd.

De olika förhållningssätten till tekniken och den tekniska utvecklingen bottenar i teknikens eget dubbla väsen. På en gång befriare och förslavare. På en gång förlängning och förstärkning av mänsklig förmåga och ersättare av människor. På en gång en möjlighet att "demokratisera" kunskap och färdigheter så att de blir tillgängliga för fler – och en urholkare av samma kunskaper och färdigheter hos den enskilda människan.

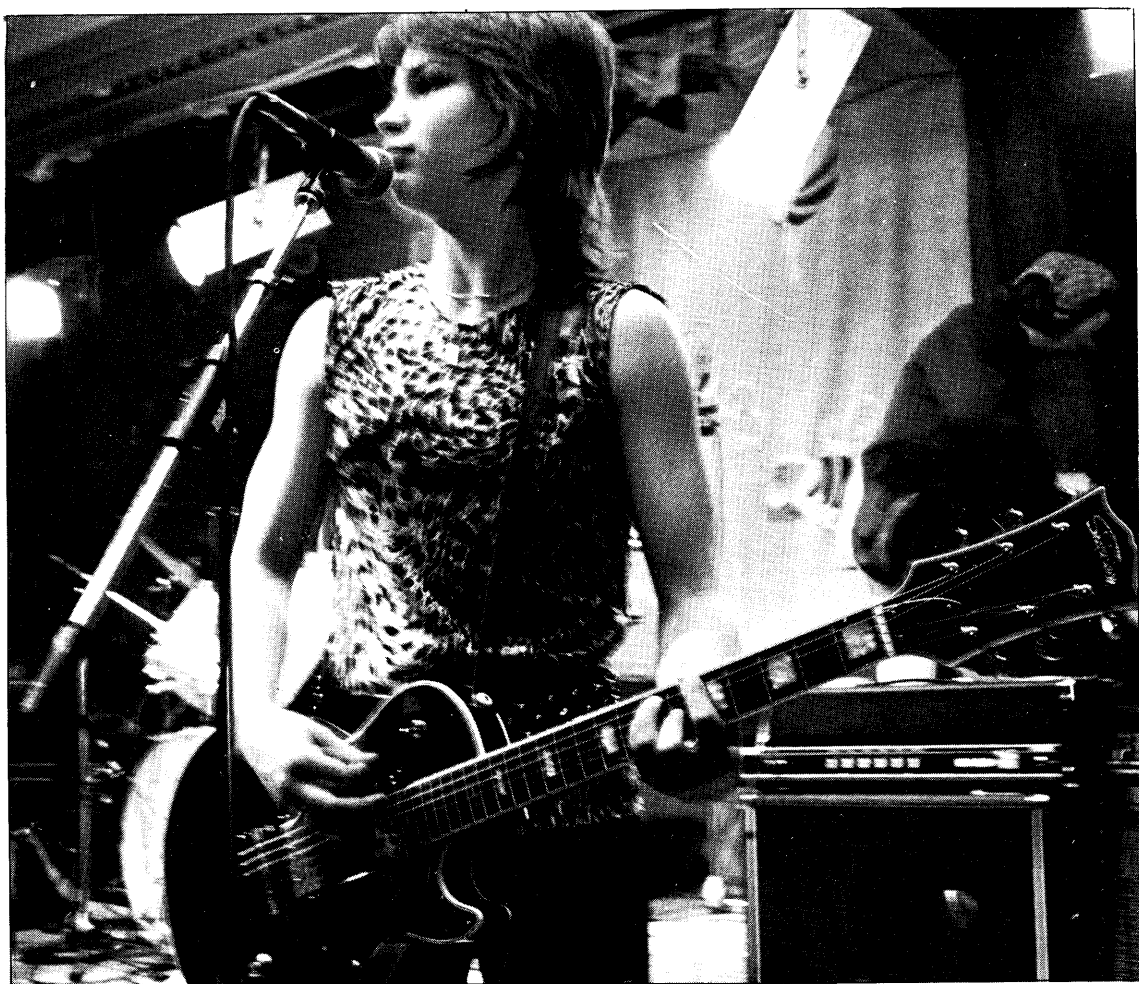
Teknikens inneboende dubbelhet är ett av skälen till att tekniktroende och teknikkmissstroarna har så svårt att överhuvudtaget förstå varandra: man ser helt olika sidor hos tekniken. Men till den stora mellangruppen finns anledning att ställa frågan: är all teknisk utveckling ofrånkomlig? Och är det en naturlag att det alltid är människan som ska anpassas efter teknikens framsteg? □

LW

litet angår, kan man i betraktande af de förbättringar, som ytterligare äro möjliga, icke dölja för sig att den inom få år skall undantränga människoarbetet från denna del av skraddare-, sadelmakare- m fl yrken.

Öfverhufvud är en total reform förr eller senare nödvändig i våra handtverkerier, om de icke hvarje år skola frukta att genom dylika uppfinningar se sin existens hotad. Detta är den betänkliga sidan af saken, så glädjande det för öfrigt än är att finna, huru människosnillet besegrar alla svårigheter och alltmer lyfter det materiella, själsdödande arbetet från människans axlar".

Post och Inrikes Tidningar 1854.

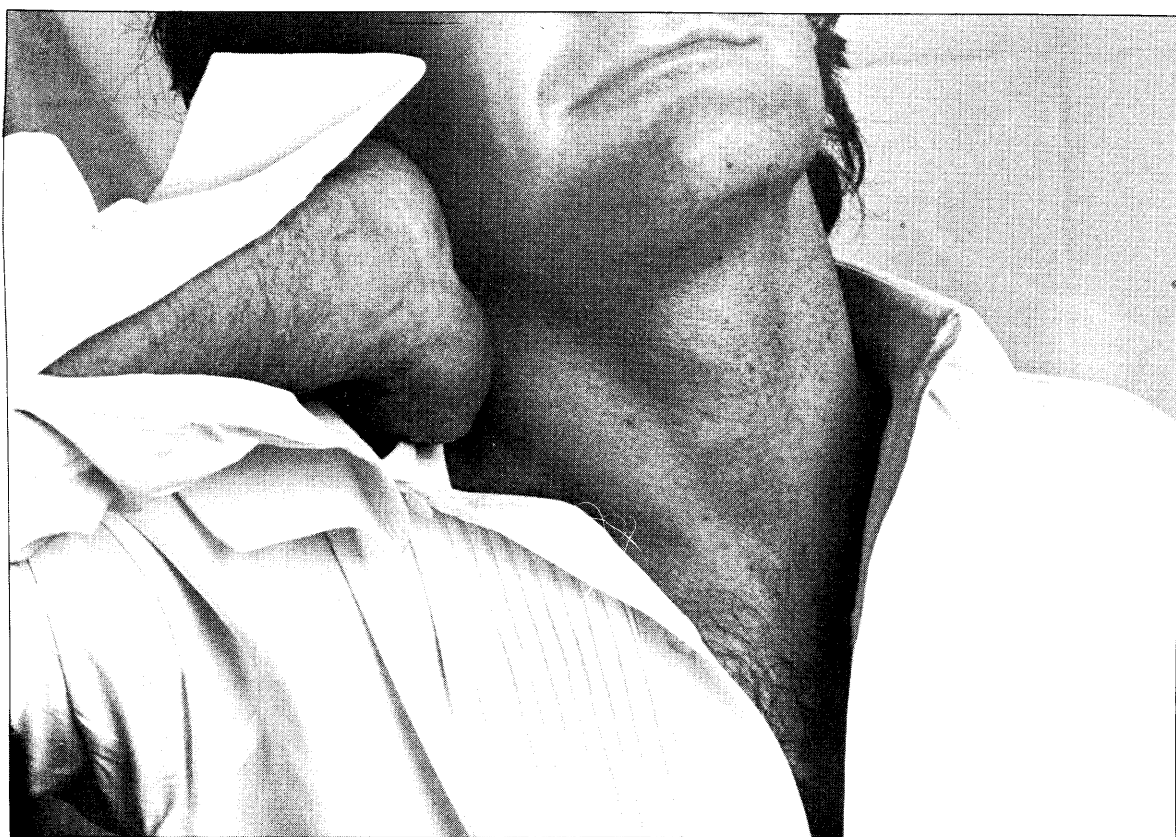
LÅT INTE POJKARN

Dagmar och Greta, Eva och Inga-Britt. Fyra kvinnor med nära förhållande till sömnad och symaskin, som yrke och privat.

Kan de säga oss något om kvinnors förhållande till arbete och teknik? Har symaskinens nålsöga fungerat som kikarsikte för att få syn på likheter/olikheter mellan generationer och klasser, mellan män och kvinnor? På den förändring som det betalda förvärvsarbetet och det obetalda hemarbetet genomgått? För att upprepa några av inledningens frågor.

Deras berättelser speglar samhällets förändring och hur den i sin tur påverkar människors sätt att tänka och vara. Den tekniska utvecklingen är en viktig del av den förändringen.

Dagmar och Greta har sina rötter i ett Sverige före socialhjälp, trygghetslagar och gratis utbildning, ett samhälle där det gällde att hålla tyst och lyda. De tekniska apparaterna var få i vardagslivet. Vägen från fattigdom till välstånd, från oavbrutet slit till fritid och hobbyverksamhet har varit möjlig bl a genom den tekniska utvecklingen. Dagmar och Greta har tillräckligt långt per-

NA LEKA OSTÖRDA

spektiv för att se vad som blivit bättre och vad de tycker gått förlorat. Nöden är borta, friheten större, valmöjligheterna fler – men var blev det av tiden för gemenskap mellan människor, den personliga ansvarskänslan för arbetet, ungdomens respekt för de äldre och erfarna? De forstrades med värden som noggrannhet, sparsamhet, respekt och hänsyn. I deras ögon finns det för mycket slarv, slöseri, respektlöshet och hänsynslöshet i vår tid.

Medan det för Inga-Britt är en lättnad att ha kommit bort från petnogenheten, att våga slarva.

Livet har blivit enklare, lättare, roligare. Man har tid att göra det man har lust med och känner som väsentligt. Och för Eva är det självklart att inte böja sig för auktoriteterna utan våga protestera, ifrågasätta och ställa krav.

En skiljelinje går mellan generationerna. *En annan* mellan typ av arbete. Dagmar och Inga-Britt har sina rötter i hantverkstraditionen. Greta och Eva hör hemma i industrisömnan. Under den tid deras berättelser omfattar har industrin definitivt konkurrerat ut hantverket. Produktionen har ökat och priserna sjunkit genom

att arbetet styckats upp, specialiserats och effektiviserats. Greta sydde hela skjortor på fabriken och lärde sig sy på ett sätt som hon också kunde använda hemma. Eva har ingen nytta av yrkes-sömnad privat, möjligen av fabriken specialmaskiner som är bättre och effektivare än hushållsmaskinerna.

Den ensamma hantverkaren står sig slätt i konkurrensen med maskinerna. "När dom frågar vad det kostar talar jag om ungefär hur många timmar det tar och då tycker dom att herregud så dyrt, nej det går inte. Det är den *tråkiga* sidan, den *enda* tråkiga sidan", säger Dagmar. Men maskinerna har också förenklat sömmerskornas arbete. Dagmar tycker inte att man får ha mer brått än att man hinner handfälla sin kjol. Medan Inga-Britt inte förstår varför man ska handfälla när det blir lika snyggt med dekorsöm, går fortare och enklare.

För både Dagmar och Inga-Britt är skaparglädjen en stor del av arbetstillfredsställelsen. För Eva, som gillar sitt industriarbete, ligger mer i känslan av att göra något som behövs och är meningsfullt.

Mellan den personliga men alltför dyra hantverkssömnaden och den billiga men alltför operonliga industriproduktionen kommer den privata kvinnosömnaden in. Den sker på oavlönad tid så den "kostar inget". Greta syr fortfarande för att spara pengar men Eva och Inga-Britt syr för att det är roligt, för glädjen att göra något själv. De avancerade maskinerna och de nya materialen gör att också amatörerna klarar sömnad som det förr krävdes lång yrkeserfarenhet för. Men mycket av kunskapen och sömnadstekniken finns hos maskinen, inte hos den som syr.

Skiljelinjerna mellan en äldre och en yngre generation och mellan olika typer av arbete, berör både kvinnor och män.

Finns det också något i intervjuerna som är gemensamt för alla fyra, något som man kunde kalla "typiskt kvinnligt"? Något som ger svar på frågan om kvinnor är mer främmande för teknik och den tekniska utvecklingen än män?

Det finns två känslor/reaktioner som kommer igen. Den ena är rädslan för att tekniken håller på att *ersätta* människan, göra människan *onödig*. Den andra är övertygelsen att tekniska finesser inte har något egenvärde i sig själv, de ska vara *till nytta i det nödvändiga arbetet*.

Hos alla de kvinnor vi intervjuat och talat med finns ett avståndstagande mot en alltför avancerad teknik. T o m för Inga-Britt, som älskar sin datasymsmaskin, finns en gräns: "Många tänker väl att bara för att det är data behöver man inte göra

något. Men så långt har det inte kommit. Fast det vore bra synd om de skulle gå så långt. . . Utvecklas kommer den väl alltid men inte så att jag skulle känna mig överflödig. Det kan jag inte föreställa mig, nej."

Finns det något skäl att tro att de här tankarna skulle vara vanligare hos kvinnor än hos män? På vilket sätt skiljer sig kvinnors erfarenheter, föreställningsvärld och förhållande till tekniken från män?

Det mesta av kvinnors arbete i hemmet och i de typiska kvinnojobben är direkt eller indirekt inriktat på människor. För kvinnor är det ofta deras privata jag – som mor, maka, väninna etc – och deras personliga relationer viktigare än yrkesidentiteten. Den enskilda människan är målet, meningen och måttet i kvinnovärlden, i upplevelsen både av sig själv och andra. Tanken att maskiner och apparater kan ersätta levande människor kolliderar på ett djupt plan med den uppfattningen. Kanske kvinnor också, med sin mindre starka identifikation med produktionen, har svårare för att godta argument om att den tekniska utvecklingen är nödvändig för ökad produktion och tillväxt.

Kvinnor likaväl som män är brukare och konsumenter av teknik och tekniska apparater, i hemmet och i arbetslivet. Men de är nästan aldrig konstruktörer och producenter.

Teknikens värld är en manlig värld. Nästan alla som arbetar inom tekniska yrken är män.

En mycket stor del av den tekniska forskningen görs inom militärt anknutna projekt – och det militära är det mest slutna av alla manliga system.

De som fattar beslut över teknikens utveckling och användning – i politik, näringsliv, fack, det militära – är till övervägande delen män.

Det är nästan bara män som arbetar i den tunga industrin, med de stora maskinerna, de snabba kommunikationerna – och de förgörande vapnen. Inom den "stora" teknologi som är kvinnor mest främmande.

De värderingar som styr vilken teknik som utvecklats och hur den används är formad i en värld av män för män. Naturligtvis inte *alla* män men däremot säkert nästan *ingen* kvinna.

Givetvis kan "teknikutvecklingen" inte förnekas till bara en fråga om att det är män som står närmast tekniken. Det finns andra orsaker – mer analyserade och dokumenterade. Konkurrensen i den kapitalistiska ekonomin, marknadskrafterna, maktspelet mellan staterna, för att nämna några.

Artikeln om NO och symaskinshandeln speg-

lar t ex hur teknikerna måste underordna sig ekonomiska lagar som av företagen kräver ständigt nya tekniska lösningar för att överleva i marknadsekonomin.

Det finns också de drivkrafter som handlar om strävan efter förbättring av människans materiella villkor, önskan att befria människan från tunga, själsdödande, monotona arbeten. De drivkrafterna försöker vi spegla i avsnittet om teknikens dubbla väsen.

Men har det faktum att teknikkulturen är en manskultur *också* påverkat värderingarna bakom teknikutvecklingen?

Det mesta av den moderna tekniken har utvecklats inom den västerländska kapitalistiska protestantiska – främst nordamerikanska och nordeuropeiska – kulturen. Det är en kultur som i ovanligt hög grad förnekar s k ”kvinnliga” egenskaper: sätter logiken över intuitionen, handlingskraften framför tålmodet, tankarna över känslorna.

Det är en kultur vars mansroll kräver av mannen ständiga prestationer, åsidosättande av sig själv som person till förmån för den funktion han har att fylla, underordnande under spelregler och gemensamma mål.

Det är en kultur vars manliga idealbild är Hjälden, självförlömmande och dödsföraktande. En Odysseus, en Stålmannen, en James Bond, en Fantomen. De stora Upptäckarna, de stora Uppfinnarna, de stora Nyttänkarna. Varje gräns är en utmaning. Man vågar livet för att pröva: *är den möjlig att överskrida?* Inte för nödvändigheten och ändamålsenligheten utan för Utmaningen och Äventyret. För spelet och leken.

Sett ur det perspektivet kan ett kliv på månen vara ett steg i mänsklighetens historia även om det ur ett annat perspektiv är meningslöst och onödigt: *till vad nytta?*

Det jag försöker ringa in i spekulationerna kring kopplingen mellan teknikkulturens värderingar och en viss kulturs män, mansroll och mansideal är något av det som jag (och, tror jag, många kvinnor och en hel del män) inte *begriper* i fascinationen inför tekniken och underkastelsen inför den tekniska utvecklingens ofrånkomlighet. Det som Eva närmar sig när hon säger ”Jag *vet* att det är en skillnad men jag *vet* inte *varför* vi tänker och reagerar olika... (killar) ifrågasätter inte på samma sätt vart det kan leda, utan dom har en enorm glädje av att ha hittat på något alldeles särskilt finurligt.”

En del av den skillnaden kommer fram i citaten på uppslagen med repliker från brukare/konsumenter och konstruktörer/producenter. Att jämföra teknikernas synsätt med de syende kvinnornas kan leda fel. Men att jämföra de manliga symaskinsköparna med de kvinnliga är intressant. Medan kvinnorna väger de tekniska finesserna mot nyttan och nödvändigheten är männen uppenbart fascinerade av just den nya tekniken: ”När dom (kvinnorna) har männen med sig existerar bara datasymaskinen”.

Det tycks råda en skillnad mellan kvinnors och mäns uppfattning om lust och nytta. En skillnad som är begriplig utifrån olika arbetserfarenheter. En stor del av kvinnors arbete är oavlönat. Gränserna mellan avlönat och oavlönat arbete är ofta flytande: de flesta kvinnoyrken är samtidigt arbeten som kvinnorna gör gratis i hemmet. Fritid är ett nästan okänt begrepp i kvinnovärlden. Kanske därför en stor del av lusten i kvinnors arbete ligger i vetskapen om att det kommer *till nytta*. Det är en lust att sy något men en del av lusten är att det kommer till användning.

Medan män lärt sig skilja på arbetstid och fritid på ett annat sätt. Därmed kanske också på nytta och lust. Arbetet/nyttan får gärna vara tung och mödosam, det är ett mandomssprov att klara av och stå ut med. Men när väl nyttan och mödan fått sitt är det dags för leken och lusten. Där ställs inte kraven på produktivitet och ändamålsenlighet. Där får man vara onyttig.

Den manliga erfarenheten och föreställningsvärlden har varit den styrande i en teknikutveckling som länge betytt ”befrielse” och ”framåtskridande” men som idag innebär alltmer av ”förslavande” och ”förintande”.

Gränsöverskridandets ”är det möjligt” och drömmen om att befria människan från allt arbete måste balanseras av det andra perspektivets ”till vad nytta?” och medvetenheten om människans oersättlighet.

Annars är det bokstavligen livsfarligt. □

LW

5-årsjubileum för Kvinnokalendern!

Det firar vi med ett lite annorlunda tema
Kvinnor och fred.

Tillsammans med kalen-
derdelen finns dikter,
bilder och citat,
fakta om
kvinnor som
verkat och
verkar för fred,
tips på
litteratur,
adresser till
fredsorganisa-
tioner m.m.

Också information om

· kvinnoorganisationer, -hus, -centra,
bokcaféer, studier, läger m.m.

· Kvinnokalender 1982. Red: *Lena Perxson*.

LiberFörlag

**PRESS-STOPP
PRESS-STOPP**

Till våra läsare

Hela redaktionen – Tjia Torpe,
redaktör fr o m 1980, samt
Gunilla Eldh och Marie Nils-
son – slutar sitt arbete i och
med detta nummer. Dessutom
avgår hela redaktionskommit-
tén: Harriet Clayhills, Marga-
retha Hjelm, Ingela Josefsson,
Hanna Olsson, Ulla Torpe.

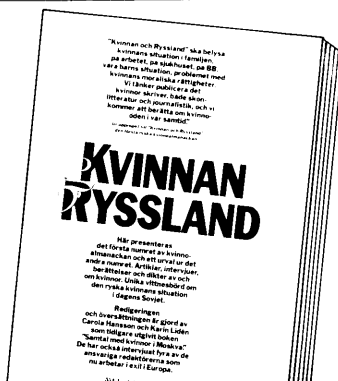
**PRESS-STOPP
PRESS-STOPP**

Nyhet i höst!

Tatjana Mamonova,
Natalja Malachovskaja,
Tatjana Goritjeva,
Julia Voznesenskaja m fl:

Kvinnan och Ryssland

Den omtalade ryska kvinnoalma-
nackan nu på svenska. Översättning
och intervjuer: Carola Hansson och
Karin Lidén.

I samma serie:

Carola Hansson — Karin Lidén:
Samtal med kvinnor i Moskva.

Elizabeth Gould Davis:
I begynnelsen var kvinnan.

Alice Schwarzer:
Den lilla skillnaden och dess stora
följder.

AWE / GEBERS